

dr Marta Baran

Galeria Sztuki w Legnicy

Polska biżuteria artystyczna po 1945 r.

RAPORT KOŃCOWY PROJEKTU

OD TRADYCJI DO WSPÓŁCZESNEGO DESIGNU.

ZJAWISKA, POJĘCIA I TWÓRCY WSPÓŁCZESNEJ POLSKIEJ BIŻUTERII

Wstęp

Projekt od „Od tradycji do współczesnego designu. Zjawiska, pojęcia i twórcy współczesnej polskiej biżuterii” współfinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizowany był przez Galerię Sztuki w Legnicy w terminie od 03.2014 r. do 31.12.2014 r. Głównym założeniem projektu było zrekonstruowanie historii współczesnego złotnictwa polskiego, obejmującej okres od zakończenia drugiej wojny światowej do chwili obecnej. Przedmiotem projektu było także zbadanie wzajemnych relacji pomiędzy twórcami biżuterii i rynkiem sztuki oraz określenie roli instytucji kultury w stymulowaniu działalności autorskiej i rozwoju sztuki biżuterii.

W czasie badań zastosowano dwie perspektywy badawcze. Pierwsza z nich – indywidualna pozwoliła spojrzeć na środowisko złotników poprzez biografie poszczególnych artystów. W czasie badań przeprowadzono wywiady, w wyniku których zgromadzono 150 ankiet, zawierających kluczowe informacje na temat rozwoju zawodowego i artystycznego polskich twórców biżuterii autorskiej. Analiza życiorysów zarówno artystów urodzonych przed II wojną światową, jak i przedstawicieli pokoleń urodzonych po wojnie umożliwiła zobrazowanie trwającego dekadami procesu przejścia od perspektywy producenta (przemysłowego i spółdzielczego) do perspektywy samodzielnego, indywidualnego artysty.

Drugą z perspektyw badawczych zastosowanych w czasie realizacji projektu, była perspektywa ogólna, oparta na analizie historycznej najważniejszych instytucji i organizacji zajmujących się propagowaniem polskiej sztuki biżuteryjnej. Badania przeprowadzono w muzeach, galeriach, stowarzyszeniach, Urzędach Probierczych,

szkołach średnich i wyższych kształcących złotników, a także przyjrano się polskim targom biżuteryjnym, ważniejszym konkursom oraz wydawnictwom branżowym. Takie spojrzenie umożliwiło prześledzenie nie tylko samej historii polskiego designu biżuteryjnego z jej aspektami gospodarczo-politycznymi, ale – przede wszystkim – na rekonstrukcję ruchów, zjawisk i inicjatyw, które w efekcie spowodowały kreację i wzrost dojrzałego i licznego dziś środowiska niezależnych artystów projektantów.

Przedstawiony poniżej raport końcowy projektu powstał także na podstawie licznych ankiet-kluczy kwerendowych, przy których wypełnianiu niezwykle pomocni byli pracownicy muzeów, galerii, uczelni, szkół średnich, urzędów, stowarzyszeń i organizacji promujących polską biżuterię autorską. W tym miejscu pragnę im wszystkim serdecznie podziękować za trud, zaangażowanie i wsparcie, jaki oferowali Gallerii Sztuki w Legnicy na każdym etapie realizacji projektu. Bez nich realizacja projektu „Od tradycji do współczesnego designu” byłaby znacznie utrudniona, a nawet niemożliwa.

Badania przeprowadzone w ramach projektu zaowocowały tekstami analitycznymi, autorstwa osób związanych z polską biżuterią artystyczną¹, wśród nich autorzy wywodzący się ze środowiska akademickiego, tacy jak dr Piotr Cieciora z Wyższej Szkoły Projektowania w Łodzi, dr Ewa Effenberg z Akademii Sztuk

¹ W ramach projektu powstały następujące teksty analityczne: Marta Andrzejczak „Polska męska biżuteria XXI wieku”, „Obraz branżowych mediów w Polsce”; Andrzej Bandkowski „Praktyka tworzenia biżuterii”; Piotr Cieciora „Edukacja złotnicza w Polsce po II Wojnie Światowej”; Ewa Effenberg „Nowoczesne technologie we współczesnym wzornictwie przemysłowym z uwzględnieniem relacji z innymi dziedzinami sztuki oraz architektury”; Michał Gradowski „Podział kamieni jubilerskich”, „Polskie czasopisma złotnicze i jubilerskie przed 1939 r.”; „Grupa Twórcza „MUZEUM””; Joanna Grążawska „Biżuteria współczesna w zbiorach Muzeum Bursztynu w Gdańsku”; Giedymin Jabłoński „HIC SVNT LEONES”; Agnieszka Kasprzak-Miller „Wpływ Biura Nadzoru Estetyki Produkcji na kształt polskiej biżuterii artystycznej”; Katarzyna Kotlińska „Legnicki Festiwal SREBRO. Geneza, rozwój, rola w prezentacji i promocji współczesnej biżuterii artystycznej”; Aneta Lis-Marcinkiewicz i Adriana Lisowska „Prawdziwa zbrodnia”, „Wybierz/odrzuć”; Krystyna Nowakowska „Kolekcja polskiego srebra współczesnego w Muzeum Miedzi w Legnicy”; Michalina Owczarek „Portret w biżuterii”; Mariusz Pajęczkowski „Ogólnopolski Konkurs Biżuterii Autorskiej *Krzemień pasiasty – kamień optymizmu*”, „Wystawy Stowarzyszenia Twórców Form Złotniczych”, „Ogólnopolski Konkurs Biżuterii Artystycznej PREZENTACJE”, „Współczesna Sztuka Złotnicza w Teatrze Współczesnym”; Robert Pytlos „Promocja bursztynu bałtyckiego i wzornictwa z jego wykorzystaniem w ramach projektu miejskiego „Gdańsk-Światową Stolicą Bursztynu” w latach 2004- 2014”; Ewa Rachoń „Targi Amberif w latach 1994 – 2014”, „AMBERIF DESIGN AWARD Międzynarodowy Konkurs na Projekt Biżuterii z Bursztynem 1997 – 2014”; Anna Sado „Grupa Ufo”, „Złoto Srebro Czas”, „Nowoczesne wzornictwo biżuterii z bursztynem”; Justyna Stasiewicz „Grupy twórców biżuterii autorskiej od 1975 roku po czasy współczesne”; Anna Wiszniewska „Spółdzielnie artystyczne i ich rola w rozwoju współczesnej biżuterii”, „Biżuteria artystyczna w Polsce w świetle przemian politycznych, gospodarczych i społecznych od 1945 r.”; Bożena Ewa Wódcz „Sandomierskie Warsztaty Złotnicze *Krzemień pasiasty – kamień optymizmu*”.

Pięknych w Łodzi, Anna Wiszniewska historyk sztuki związana z Instytutem Sztuki PAN, Katarzyna Kotlińska – historyk sztuki, jak i popularyzatorzy biżuterii współczesnej związani z jednostkami muzealnymi. Teksty dotyczące kolekcji biżuterii przygotowały: Bożena Ewa Wódz z Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, Joanna Grażawska z Muzeum Bursztynu w Gdańsku i związana z Muzeum Miedzi w Legnicy dr Krystyna Nowakowska. Ewa Rachoń dyrektor projektu „Amberif” Międzynarodowe Targi Gdańskie, Anna Sado dziennikarka branżowa, współautorka portalu amber.com.pl i Robert Pytlos pełnomocnik Prezydenta Miasta Gdańska ds. bursztynu przygotowali teksty dotyczące najważniejszych wydarzeń, imprez i procesów kształtujących polskie współczesne złotnictwo na Pomorzu. Pozostałymi autorami tekstów byli Giedymin Jabłoński – autor biżuterii, pomysłodawca i propagator imprez i wydarzeń złotniczych, Andrzej Bandkowski – wieloletni prowadzący kursów sztuki złotniczej i autor podręcznika „Biżuteria artystyczna. Kurs wytwarzania”, Marta Andrzejczak – redaktor naczelny czasopisma „Polski Jubiler”, Mariusz Pajączkowski – założyciel strony internetowej stfz.art.pl i Galerii Otwartej w Sandomierzu, inicjator i organizator wstaw, konkursów i warsztatów złotniczych, Agnieszka Kasprzak-Miller – historyk sztuki, autorka publikacji dotyczących złotnictwa polskiego, Michalina Owczarek i Justyna Stasiewicz – doktorantki ASP w Łodzi oraz Aneta Lis-Marcinkiewicz i Adriana Lisowska z grupy Lis² – projektantki biżuterii. W tym miejscu pragnę także wspomnieć rolę, jaką odegrał w projekcie zmarły niedawno Michał Gradowski. Był on nie tylko autorem tekstów, ale także wielokrotnie w czasie realizacji projektu udzielał Galerii Sztuki w Legnicy konsultacji, wspierał radą oraz przedstawiał nowe, inspirujące pomysły.

Od tradycji do współczesnego designu

Lata 40-te: BNEP, restrukturyzacja probiernictwa, pierwszy podręcznik

Idea współczesnej autorskiej biżuterii ma w Polsce długą tradycję – sięga korzeniami okresu międzywojennego, kiedy w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych w 1923 r. powstała Pracownia Technik Metalowych, która działała aż do wybuchu wojny. Po jej zakończeniu w 1947 r. przy nowo organizowanym Ministerstwie Kultury i Sztuki powstał Wydział Wytwórczości, przekształcony w Biuro Nadzoru Estetyki Produkcyjnej podległe Ministrowi Przemysłu i Handlu. Inicjatorką jego powstania była

Wanda Telakowska – znana propagatorka polskiej sztuki użytkowej na forum międzynarodowym. Celem BNEP'u był nadzór nad tworzeniem charakteryzujących się najwyższą rangą artystyczną wzorów przeznaczonych do produkcji masowej. Artysty-projektanci różnych dziedzin sztuki, w tym złotnicy współpracujący z Biurem przygotowywali wzory, które próbowano wdrożyć w cykl produkcyjny. Powoli zaczęło rodzić się środowisko plastyczne, które podejmowało z BNEP współpracę instytucjonalną na zasadzie umów wykonania zamawianych projektów. W latach 1947-50 w Doświadczalnej Pracowni Metalowej BNEP działało grono artystów, którzy projektowali i wykonywali prototypy przedmiotów przeznaczonych do produkcji seryjnej. Niestety żaden z projektów biżuteryjnych nie został wdrożony do produkcji.

Po 1945 r. artyści mogli pracować jedynie w srebrze, miedzi i mosiądzu. Było to podyktowane względami praktycznymi, takimi jak niewysoka cena kruszcu srebrnego pozyskiwanego w pierwszych powojennych latach z przetapianych sreber stołowych, a w latach późniejszych w trakcie przetapiania rudy miedzi w hutach „Głogów” i „Legnica”. Obróbka złota i platyny przez artystów prywatnych została zabroniona rozporządzeniami ministerialnymi. Biżuterię artystyczną tworzyli zarówno artyści plastycy, jak i twórcy nie związani z jubilerstwem. Działali wtedy: prekursor biżuterii unikatowej Henryk Grunwald, którego projekty biżuteryjne wykonywane przez grawera Stefana Chmielewskiego nosiły znamiona stylu art déco oraz Mamert Celmiński, którego prace inspirowane były stylistyką ludową. Innymi twórcami biżuterii związanymi z BNEP'em byli Stefan Płużański, Jan Gogolewski, Stefan Kniat, Władysław Sowicki, Zbigniew Chudzikiweicz, Andrzej Gałek, Aleksander Łącki i Roman Modzelewski. Ten ostatni wraz z Leonem Ormezowskim, Władysławem Strzemińskim i Stefanem Wegnerem współtworzył Państwową Wyższą Szkołę Sztuk Plastycznych w Łodzi. Obok artystów plastyków, grafików i architektów wytwarzających biżuterię, z Biurem Nadzoru Estetyki Produkcyjnej związani byli pasjonaci tworzenia wyrobów biżuteryjnych, tacy jak Romuald Rochacki (z którego inicjatywy w 1950 r. postawiła spółdzielnia „Orno”), Ludmiła i Ryszard Rohnowie (prowadzący tuż po wojnie kursy z zakresu technik jubilerskich), czy też Jadwiga Pruszkowska-Zaremska i Jerzy Zaremski. Byli to protoplaści najbardziej znanych

polskich rodów jubilerskich². Projekty i wzory zebrane przez BNEP zostały skonfrontowane z odbiorcą zagranicznym, w czasie prezentacji w Kanadzie i USA, a także we Francji, Belgii i ZSRR, gdzie spotkały się z dużym entuzjazmem i zainteresowaniem. Do końca lat 40-tych BNEP zorganizowało 4 duże wystawy zagraniczne, promujące polską biżuterię powojenną. Prototypy i projekty zgromadzone przez Biuro przechowywane są obecnie w magazynach Muzeum Narodowego w Warszawie.

Tuż po wojnie została wznowiona działalność Urzędów Probierczych, nadzorujących obrót wyrobami z metali szlachetnych na terytorium kraju. Początkowo czynności probiercze wykonywano na podstawie przedwojennych aktów prawnych, a dopiero w 1947 r. dekret o prawie probierczym wprowadził jednolite przepisy obejmujące swym zasięgiem całe terytorium Polski. Uchylono wówczas moc wszystkich poprzednich przepisów mających swoje korzenie jeszcze w czasach zaborów oraz II Rzeczypospolitej. Od 1947 r. Urząd Probierczy w Warszawie podlegał Ministerstwu Handlu Wewnętrznego. Był on jednostką nadrzędną dla urzędów w Gdańsku i Poznaniu. Drugą jednostką probierczą podległą Ministerstwu był Urząd Probierczy w Krakowie. Związana jest z nim postać jego dyrektora Franciszka Zastawniaka, wysokiej klasy specjalisty z zakresu badania stopów metali. Udzielał on licznych konsultacji z zakresu wytwarzania stopów, a także był autorem wydanej w 1946 r. publikacji „Złotnictwo i Probiernictwo – podręcznik dla złotników, srebrników, jubilerów, rytowników oraz państwowych urzędów probierczych”, która przez wiele lat była jednym z podstawowych źródeł wiedzy dla twórców biżuterii.

Lata 50-te: spółdzielnie artystyczne, reglamentacja srebra i początki Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych (ASP) w Łodzi

W latach 50-tych Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego (Cepelia) organizowała spółdzielnie zrzeszające właścicieli małych prywatnych zakładów, historyków sztuki, rzemieślników i artystów. Podjęły one wytwórczość

² Najważniejszymi rodami jubilerskimi polskiej biżuterii artystycznej są rody, w których tradycja wytwarzania biżuterii jest dwu lub trzypokoleniowa. Są to: Zaremscy [(1) Jadwiga, Jerzy; (2) Tomasz, Marcin, Łukasz i żona Łukasza Ewa Czarnota-Zaremska; (3) Antek – syn Tomasza], Rochaccy [(1) Romuła; (2) Jacek A.], Rohnowie [(1) Ludmiła, Ryszard; (2) Kamila oraz (3) syn Kamili Andrzej Moziński jr.], Ogrodowscy [(1) Zygmunt; (2) Tomasz wraz z żoną Ewą Chycińską-Ogrodowską, Jerzy].

m.in. srebrnych przedmiotów i biżuterii, a także wyrobów z mosiądzu, miedzi lub białego metalu. W wyniku porozumienia zawartego między Centralą Rzemieślniczą a Centralą Przemysłu Ludowego i Artystycznego w 1951 r. CPLiA przejęła pod swój zarząd zarówno prywatne warsztaty wytwórczo-usługowe, jak i istniejące spółdzielnie, takie jak rozwijającą się w Krakowie od 1947 r. spółdzielnię „Imago Artis”, która początkowo wzorowała się na krakowskich i śląsko-cieszyńskich ozdobach ludowych, natomiast w latach późniejszych wytwarzała srebrną biżuterię z filigranu oraz naczynia korpusowe. Kolejnymi spółdzielniami zarządzanymi przez Cepelię były: powstała w Warszawie spółdzielnia „Orno” (1949), w Gdańsku - „Bursztyny” (1949), w Poznaniu „Rytosztuka” i „Juwelia” (1950), w Łodzi - „Metaloplastyka” (1950), w Zielonej Górze - „Lubuska” (1972).

Przyjęcie do pracy w spółdzielni, związane było ze spełnieniem szeregu kryteriów. W przypadku spółdzielni „Orno” do pracy przyjmowani byli absolwenci wyższych i średnich szkół artystycznych oraz rzemieślniczych, którzy wykazali się umiejętnościami i przeszli pomyślnie rozmowę z egzaminatorem. Spółdzielnia ta prowadziła także 2-letnie szkolenia z dziedziny metaloplastyki, kompozycji, rysunku oraz wykłady z historii sztuki. W latach 1963-64 przy niektórych spółdzielniach działały ponadto pracownie projektów i prototypów, które udostępniały wzory wraz z dokumentacją techniczną innym spółdzielniom. Spółdzielnie organizowały także wewnętrzne konkursy, które miały gwarantować utrzymanie wysokiego poziomu produkcji i mobilizować twórczo autorów.

Biżuteria ze spółdzielni miała odmienny charakter i pozycję niż biżuteria autorska, mimo że jej projektantami byli nie tylko rzemieślnicy, ale też autorzy po studiach, a projekty podlegały weryfikacji komisji, w której skład wchodził profesorowie wyższych uczelni. Była ona dla klienta tańszą alternatywą dla unikatowej biżuterii autorskiej oraz alternatywą droższą, ale mającą znamiona wyjątkowości, dla biżuterii produkowanej masowo.

Wyroby wytwarzane w spółdzielniach sprzedawane były w prowadzonych przez nie salonach, sklepach Cepelii i DESAch, przez co docierały także do mniejszych miast. Cepelia powołała 5 Regionalnych Biur Sprzedaży (w Krakowie, Warszawie, Gdyni, Łodzi i Katowicach) prowadzących zarówno skup, jak i sprzedaż wyrobów, co

w sumie zaowocowało funkcjonowaniem na terenie kraju 129 sklepów i 9 kiosków. Największy rozkwit spółdzielni produkujących biżuterię przypadł na lata 70-te.

W latach 50-tych na terenie kraju funkcjonowały obok spółdzielni także nieliczne indywidualne pracownie (kilka na terenie Warszawy), które otrzymywały reglamentowane przydziały srebra, a swoje wyroby zbywały również za pośrednictwem monopolisty, jakim była Cepelia. Uzupełnieniem wytwórczości spółdzielczej i autorskiej, pochodzącej z prywatnych warsztatów, były wyroby pochodzące z Państwowej Wytwórni Wyrobów Jubilerskich (WARMET) sprzedawane w sieci sklepów Jubiler. Początki WARMETU to 1951 r., od kiedy nadzór artystyczny nad biżuterią wytwarzaną w spółdzielniach sprawowały: Wytwórnia Wyrobów z Metali Szlachetnych (WWS), powstała po upaństwowieniu Wytwórni Galanterii Srebrnej St. Kulesza oraz Wytwórnia Wyrobów Jubilerskich (WWJ), powstała po przejęciu przez państwo Wytwórni Złotniczej S. Nagalski i S. Zawadzki. WWS i WWJ po przeobrażeniach w latach 1965-69 utworzyły Państwową Wytwórnę Wyrobów Jubilerskich, od 1965 r. występującą pod nazwą Warmet Fabryka Wyrobów z Metali Szlachetnych. Wytwórnia ta miała pracownię, w której okresowo pracowali artyści z dyplomami i doświadczeni jubilerzy³. Państwowe wytwórnie powstawały więc na bazie przejmowanych przez państwo prywatnych zakładów jubilerskich, co wiązało się z polityką likwidacji „sektora kapitalistycznego”. Upaństwowieniu podlegały w teorii tylko zakłady zatrudniające powyżej 50 pracowników. Podobny, jak zakłady St. Kuleszy, S. Nagalskiego i S. Zawadzkiego, los spotkał w 1951 r. zakład galwaniczny „Promień”, w 1952 r. zakład produkujący nakrycia stołowe S. Owczarski. W 1953 r. upaństwowiono fabrykę wyrobów platerowych „Fraget”.

Reglamentacja srebra, złota i platyny obligująca twórców do wytwarzania wyrobów z metali szlachetnych jedynie z powierzonego surowca, znacznie utrudniała pracę artystów złotników. Zabronione było poza jednostkami państwowymi nabywanie, sprzedawanie oraz oddawanie i przyjmowanie do przerobu wyrobów. Obrót był możliwy jedynie poprzez Centralę Jubilerską, Cepelię oraz przedsiębiorstwo Ars Christiana – Centrala Wytwórczości i Handlu Dewocyjnego. Limit 250 g srebra

³ Prace zarówno wytwórni związanych z Cepelią, pochodzące z WARMETU, a także inne liczne przykłady powojennej biżuterii artystycznej wchodzi w skład kolekcji prof. Ireny Huml. Kupowana przez nią od lat 80-tych biżuteria prezentowana była na ekspozycji „Granice srebrnych przestrzeni”, przygotowanej przez Galerię Sztuki w Legnicy w 2011 r. Obecnie kolekcja ta liczy ponad 300 eksponatów polskiej biżuterii.

rocznie znacznie ograniczał wolność twórczą oraz ilość wytwarzanych przez artystów prac biżuteryjnych. Aby uzyskać dostęp do surowca wytwórcy biżuterii musieli pisać wnioski do Departamentu Plastyki Ministerstwa Kultury i Sztuki, poparte zaświadczeniami, swoistymi listami polecającymi od państwowych instytucji zajmujących się handlem współczesną sztuką, czy też skrupulatnie prowadzić tzw. książki wykonawstwa i sprzedaży. Wyroby wykonywane z metali szlachetnych musiały być oznakowane nadanym przez Urząd Probierny imiennikiem – ta wielowiekowa, mająca korzenie w średniowieczu tradycja jest kontynuowana po dziś dzień.

Mimo nękających polskie środowisko złotnicze problemów z dostępem do surowca w latach 1958-1959 r. prace polskich twórców biżuterii prezentowane były w czasie wystawy „Inwencje Ludowe w Polskim Wzornictwie Przemysłowym” w Pekinie, Szanghaju i Kantonie oraz pokazów w Kairze, Aleksandrii, Damaszku i Belgradzie. Była to wyjątkowa okazja prezentacji nie tylko biżuterii poza granicami Polski.

W 1959 r. w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi (dzisiejszej Akademii Sztuk Pięknych) powstała pierwsza w Polsce Pracownia Projektowania Biżuterii, funkcjonująca wówczas pod nazwą Pracowni Drobnych Form⁴. Jej założycielką była Lena Kowalewicz-Wegner, a twórcami: Barbara Rose, Andrzej Jakuszewski i Andrzej Jocz. Pracownia ta znacząco wpłynęła na kształt ówczesnej sztuki złotniczej, choć administracyjnie podlegała Wydziałowi Mody. Jej celem było przygotowanie warsztatowe i projektowe przyszłych projektantów biżuterii. W 1972 r. na tej samej uczelni powstała druga równoległa Pracownia: Projektowania Galanterii Metalowej Przemysłowej. Na jej czele stał prof. Zygmunt Ogrodowski. Z czasem obie pracownie połączono pod jego kierownictwem w Pracownię Projektowania Biżuterii i Galanterii, która od 1984 r. kierowana była przez prof. Andrzeja Szadkowskiego. Od 1981 r. jednostka była pracownią dyplomującą, a w 1995 r. specjalizacja biżuterii została zatwierdzona jako specjalność. W 2002 r. Pracownię przekształcono w pierwszą i do tej pory jedyną w Polsce Katedrę Biżuterii, w ramach której obecnie funkcjonują

⁴ Tradycja kształcenia w kierunkach złotniczych w Łodzi sięga 1869 r., kiedy to powstała Wyższa Szkoła Rzemieślnicza w murach której chłopcy uczyli się m.in. metody topienia kruszców, lutowania, posrebrzania metali i szkła. W latach 20-tych XX w. w Łodzi powstała Państwowa Szkoła Przemysłowa Żeńska, gdzie działał Wydział Jubilerski.

pracownie: Bizuterii, Form Złotniczych, Emalii, Wspomagania Projektowania Komputerowego oraz Materiałoznawstwa i Technologii. Założycielem Katedry jest prof. Andrzej Szadkowski, zaś w 2008 r. jej kierownikiem został prof. Andrzej Boss. Obecnie w Katedrze Bizuterii Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi prowadzone są studia I, II i III stopnia. Przez cały okres swej działalności mury uczelni w Łodzi opuściło 253 dyplomantów specjalizujących się w wytwarzaniu biżuterii, przy czym w pierwszych latach działalności były to pojedyncze osoby, a wzrost zainteresowania studentów przygotowaniem dyplomu z zakresu biżuterii nastąpił w latach 90-tych i pierwszych latach XXI w. Katedra Bizuterii Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi może poszczycić się faktem, iż jej studenci biorą z powodzeniem udział w licznych polskich i międzynarodowych konkursach. Tylko w latach 1999-2014 zdobyli oni 105 (w tym 21 pierwszych) oraz 32 wyróżnienia. Sukcesy, wysoko wykwalifikowana kadra oraz nacisk kładziony na jakość nauczania sprawiły, że w chwili obecnej ASP w Łodzi jest wiodącą polską uczelnią kształcąca artystów-złotników.

Lata 60-te: Muzeum Zamkowe w Malborku, pierwsze wystawy biżuterii artystycznej, przemiany strukturalne urzędu probierczego

Dekada lat 60-tych przyniosła w Polsce znaczne ożywienie biżuterią autorską. Jako dwa kluczowe wydarzenia mające znaczny wpływ na zdobywanie przez nią niezależnej pozycji wśród innych dziedzin sztuki można bezdyskusyjnie podać: pośmiertną wystawę prac Henryka Grunwalda w Muzeum Narodowym w Warszawie w 1960 r. oraz indywidualną wystawę Jadwigi i Jerzego Zaremskich w 1962 r. w Zachęcie. Z perspektywy środowiska biżuteryjnego i bursztynniczego ważnym wydarzeniem było także uruchomienie Muzeum Zamkowego w Malborku w 1961 r., gdzie z inicjatywy dyrekcji i pracowników zaczęła powstawać stała kolekcja bursztynu. Obecnie liczy ona 2049 eksponatów. Zbiory współczesnej biżuterii do tej kolekcji nabywane były w DESIE w Gdańsku, za pośrednictwem Cepelii, z Wytwórni Wyrobów Bursztynowych w Gdańsku-Wrzeszczu oraz bezpośrednio od artystów. Pierwsza wystawa prezentująca wyroby biżuteryjne z bursztynu została otwarta w Malborku w 1965 r. Do chwili obecnej Muzeum Zamkowe zorganizowało w sumie

23 wystawy prezentujące bursztynową biżuterię współczesną⁵. Poza muzeum były one eksponowane zarówno w Europie (w Szwecji, Niemczech, Szkocji, Finlandii, Rosji), jak i w Azji (Japonia) oraz USA. Muzeum Zamkowe w Malborku może poszczycić się także najwyższą wśród muzeów prezentujących polską biżuterię współczesną frekwencją⁶.

W 1968 r. Związek Polskich Artystów Plastyków zorganizował I Ogólnopolską Wystawę Biżuterii Artystycznej, na której prezentowano prace 30 artystów, a rok później z inicjatywy Olgierda Veteski i Mamerta Celmińskiego przy Sekcji Architektury Wnętrz i Sztuki Dekoracyjnej ZAP powołano Podsekcję Złotniczą⁷.

W drugiej połowie lat 60-tych wyraźnie wzrosło zainteresowanie dziedziną małych form złotniczych. Tendencję tą można zaobserwować m.in. na podstawie analizy przeobrażeń struktury organizacyjnej Urzędów Probierczych. W 1962 r. Urzędy w Krakowie i Warszawie podporządkowano Głównemu Urzędowi Miar. Ze względu na wzrastające zapotrzebowanie na czynności probiercze, na terenie kraju sukcesywnie powoływano terenowe oddziały urzędów. Na podstawie zarządzeń Prezesa GUM utworzono placówki terenowe: w Gdańsku, Poznaniu, Katowicach⁸ i Wrocławiu (1961), Szczecinie (1962)⁹, Koszalinie (1963)¹⁰, Bydgoszczy (1964), Łodzi i Olsztynie (1965)¹¹. Początkowo wszystkie urzędy terenowe były uruchamiane jedynie na kilka dni w miesiącu. W miarę wzrostu zapotrzebowania na czynności probiercze większość z nich przekształcano w oddziały stałe. W 1970 r. rozpoczęto również uruchamiać punkty probiercze w siedzibach większych producentów wyrobów z metali szlachetnych (w WARMECIE, Biamecie, Mennicy Państwowej, NBP, Centralnej Hurtowni Wyrobów Jubilerskich, Przedsiębiorstwie „Jubiler” w Gdańsku).

⁵ W sumie w latach 1961 – 2013 Muzeum zorganizowało 497 wystaw czasowych.

⁶ W latach 2009-2013 muzeum to odwiedzone zostało w sumie przez 2 112 378 turystów (średnio 422 476 rocznie) z czego 39 % stanowili zwiedzający w grupach zorganizowanych.

⁷ Podsekcja ta w latach 1971-1974 r. zorganizowała około 20 objazdowych ekspozycji biżuterii, a Celmiński rozpoczął prowadzenie dla członków Związku kursów biżuteryjnych.

⁸ Zlikwidowana w 1986 r.

⁹ Zlikwidowana w 2011 r.

¹⁰ Zlikwidowana w 1965 r.

¹¹ Zlikwidowana w 1967 r.

Lata 70-te: burszynowy boom, Muzeum w Gliwicach, Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu Dolnym, grupy: *UFO* i *Muzeum*, wystawy w DESA

W latach 70-tych obok nadal reglamentowanego srebra, dużą popularność wśród polskich artystów złotników, podążających za potrzebami i gustami zagranicznych turystów odwiedzających Polskę, zdobył bursztyn. Budził on największe zainteresowanie wśród twórców z Gdańska, choć wkrótce także w Warszawie, Krakowie i Łodzi zaczęły powstawać wyroby wykorzystujące ten surowiec. Jego źródłem były w większości nielegalne wyrobiska bursztynu na Wybrzeżu¹² oraz przemysł z obwodu Kaliningradzkiego. Mniej istotną rolę odgrywała państwowa firma wydobywcza, która nie była w stanie zaspokoić lawinowo rosnących potrzeb środowiska. Podobnie sytuacja wyglądała z kamieniami szlachetnymi i półszlachetnymi używanymi przez złotników. Pochodziły one bezpośrednio z kopalń czy wyrobisk, antykwariatów, czy też zakupywane były od marynarzy przywożących je np. z Indii. Oprócz problemów z dostępem do surowca kolejną przeszkodą w tworzeniu biżuterii był fakt, iż zakup materiałów i narzędzi potrzebnych w warsztacie złotnika był praktycznie niemożliwy, gdyż nie istniały sklepy specjalistyczne. Bardzo odczuwalny dla artystów brak odpowiednich narzędzi pracy był jednak niwelowany dzięki pomysłowości, przedsiębiorczości¹³ i niejednokrotnie własnej inwencji. Jej wynikiem jest niewątpliwie rozwinięcie techniki lanego (nadtapianego) srebra, która umożliwiała tworzenie wyrobów srebrnych mimo braku skomplikowanych narzędzi.

Utworzony w 1977 r. Kombinat Wytwarzania Metali Szlachetnych i Platerów „Polsrebro” przyczynił się do załamania rynku biżuteryjnego w Polsce. Miał on stanowić pierwszy krok ku budowaniu ogólnokrajowego przemysłu jubilerskiego. Kombinat powstał ze zjednoczenia kilkunastu fabryk i wytwórni oraz jednostek usługowych należących do resortu handlu wewnętrznego, w celu zwiększenia eksportu srebra w postaci przetworzonej. Kombinatowi przyznano przywilej skupu srebra w cenie niższej o 80 % od ceny płaconej przez rzemieślników samodzielnych i zrzeszonych w spółdzielniach, a także był on uprawniony do dysponowania

¹² Dopiero w 2007 r. problem nielegalnych wyrobisk bursztynu w Gdańsku został rozwiązany przez władze miasta poprzez wydanie zarządzenia regulującego zasady dzierżawy terenów gminy na potrzeby rozpoznania i wydobycia złóż tego surowca.

¹³ Do roli narzędzi złotniczych dostosowywano m.in. narzędzia ślusarskie, dentystyczne i szewskie.

wszystkimi surowcami niezbędnymi do wyrobu biżuterii. Z ugruntowaną prawnie pozycją monopolista zaspakajał w pierwszej kolejności potrzeby własne, pozostawiając dla konkurencji surowiec i kamienie gorszej jakości. Polityka „Polsrebra” wpłynęła na zmniejszenie przydziałów srebra, a co za tym idzie wzrost cen biżuterii autorskiej.

Mimo problemów z jakimi borykali się artyści projektujący i tworzący biżuterię, w 1974 r. Jadwiga i Jerzy Zaremscy odnieśli triumf na forum międzynarodowym, zdobywając złoty medal na Międzynarodowej Wystawie Biżuterii (Internationale Schmuckschau) w Monachium. Był to niewątpliwie pierwszy tak znaczący indywidualny sukces polskich twórców biżuterii unikatowej¹⁴. Jadwiga i Jerzy Zaremscy byli nestorami polskiej biżuterii artystycznej, współtwórcami tzw. polskiej szkoły srebra, a także aktywnymi członkami Grupy Twórczej *Muzem*. Ich prace były podziwiane zarówno w kraju, jak i za granicą¹⁵.

Jak już wspomniano, w okresie socjalizmu projektanci-złotnicy działali niemalże anonimowo, a ich twórczość firmowały spółdzielnie rzemieślnicze i państwowy przemysł. W tzw. epoce Gierka, wraz z poprawą sytuacji materialnej społeczeństwa zwiększył się popyt na kosztowne przedmioty i obok rzemieślniczej pracy w manufakturach rozkwitła nieśmiało możliwość zindywidualizowania własnej twórczości. Możliwość tą wykorzystali w 1975 r. Jacek Byczewski, Jacek Rochacki, Joachim Sokółski i Marcin Zaremski, którzy zawiązali pionierską grupę twórczą *UFO*. Była ona wyrazem buntu przeciwko konwencji i tradycji panującej w „skostniałym” środowisku złotników oraz pierwszą w Polsce świadomą zbiorową deklaracją artystyczną. Artyści grupy eksperymentowali z nowymi materiałami, tworząc między innymi przedmioty w stylu geometrycznym z błyszczącymi, gładkimi powierzchniami. Było to możliwe dzięki nowoczesnym narzędziom warsztatowym zdobytym przez członków grupy we Francji, Danii, Szwecji, Niemczech i Wielkiej Brytanii. Grupa *Ufo* udowodniła, że biżuteria przeznaczona na sprzedaż może nieść ze sobą artystyczny przekaz. Jej członkowie współpracowali z zagranicznymi galeriami Am Graben

¹⁴ Kolejnym, po sukcesie małżeństwa Zaremskich, istotnym wydarzeniem promującym polską biżuterię artystyczną poza granicami kraju, była późniejsza wystawa Współczesnej Biżuterii Polskiej w renomowanym Schmuckmuseum w Pforzhaim w 1980 r.

¹⁵ Wykaz wystaw Jadwigi i Jerzego Zaremskich, a także niezmiernie ciekawą historię ich twórczości można poznać z publikacji Agnieszki Kasprzak-Miler „Srebra Jadwigi i Jerzego Zaremskich”, wydanej przez Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu Dolnym w 1999 r.

w Wiedniu i Elektrum w Londynie, a w kraju ich prace prezentowane były na wystawach w PP „Desa” Dzieła Sztuki i Antyki – państwowej sieci salonów handlujących sztuką dawną i współczesną, która w latach 70-tych odgrywała wiodącą rolę w organizacji wystaw. Wystawy biżuteryjne organizowano w jej salonach w Warszawie na Koszykowej, Zapiecku i Nowogrodzkiej. Były one forum kontaktów, miejscem prezentacji i dokumentacji oraz nobilitacji młodej dziedziny sztuki, jaką nadal było wówczas złotnictwo.

W latach 70-tych zaczęła również powstawać kolekcja złotnictwa w Muzeum Gliwicach. Założone w 1905 r. muzeum jest jednym z najstarszych na Śląsku. W Dziale Sztuki i Rzemiosła Artystycznego znajduje się obecnie około 16500 eksponatów, w tym kolekcja polskiej, srebrnej biżuterii artystycznej, powstałej po 1945 r. Liczy ona blisko 800 obiektów. Kolekcja ta zaczęła powstawać w 1970 r. z inicjatywy Barbary Ćwiklińskiej, a w 1973 r. zakupiono do niej 230 obiektów biżuteryjnych, pochodzących w większości ze spółdzielni „Orno”. W latach 80-tych muzeum nabywało także prace laureatów legnickich konkursów Srebro, oraz wzbogaciło swe zbiory drogą darów i depozytów. W skład kolekcji Muzeum w Gliwicach wchodzi głównie obiekty unikatowe lub egzemplarze powielane w krótkich seriach. Składają się na nią zarówno prace nestorów polskiego złotnictwa, takich jak Henryk Grunwald i Józef Fajngold, jak i powstałe w ciągu ostatnich lat. Wśród autorów prezentowanych w Gliwicach znaleźć można prace m.in. Mamerta Celmińskiego, Janusza Bożka, Danuty Kobielskiej, Jacka Rochackiego, Kazimierzy Szymańskiej, Olgierda Vetesco, Jadwigi, Jerzego Marcina i Tomasza Zaremskich, Andrzeja Bandkowskiego, Jacka Byczewskiego czy Giedymina Jabłońskiego. Jest to reprezentatywny zbiór dla 70 lat historii polskiej sztuki złotniczej.

Muzeum w Gliwicach prezentuje poza kolekcją stałą także wystawy czasowe związane z biżuterią współczesną. W ostatnich latach były to m.in.: wystawa biżuterii Danuty Kobielskiej ze zbiorów Muzeum (2004), czy też Dominiki Syczyńskiej - „Kolor miedzi” i Kuby Żeligowskiego „Akryl zamiast złota” (2012). Muzeum gościło w Willi Caro także wystawę „STFZ. EKO” (2012).

Pod koniec lat 70-tych, powstała kolejna jednostka muzealna specjalizująca się w wystawiennictwie polskiej biżuterii artystycznej. W 1979 r. w Kazimierzu Dolnym otwarto pierwszą ekspozycję Muzeum Sztuki Złotniczej. Tamtejszym kustoszem

i opiekunem merytorycznym został Michał Gradowski. Muzeum Sztuki Złotniczej jest jednym z siedmiu oddziałów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym, a zarazem jedynym muzeum złotnictwa w Polsce. W 1978 r. rozpoczęto z inicjatywy Jędrzeja Jaworskiego, Michała Gradowskiego i Jacka Rochackiego tworzyć ekspozycję stałą muzeum, której otwarcie nastąpiło pod koniec 1979 r. Ekspozycje kolekcji Muzeum Sztuki Złotniczej stanowią zarówno srebra kultowych wyznań chrześcijańskich, judaika, srebra stołowe polskich i zagranicznych ośrodków złotniczych od XV do XX, a także biżuteria. Ta ostatnia grupa, będąca w strefie zainteresowań projektu „Od tradycji do współczesnego designu” to obecnie 840 obiektów, obrazujących dorobek polskich twórców współczesnego złotnictwa od 1945 r. po czasy współczesne. Kolekcja, składająca się w 4/5 z darów i depozytów prezentuje dorobek ponad 100 artystów, głównie warszawskich. Zbiory te w latach 2004-2013 oglądnięto w sumie 144 043 osoby, co daje średnio 14 404 zwiedzających rocznie. Od 1981 r. muzeum organizuje wystawy czasowe (do 2014 r. 33), zarówno indywidualne (17) jak i zbiorowe (15). Obecnie kazimierskie zbiory znajdują się w magazynach, a część kolekcji została wypożyczona do Muzeum Bursztynu w Gdańsku. Muzeum w Kazimierzu jest także posiadaczem jednego z większych, liczącego 260 pozycji, zbiorów literatury, dotyczących biżuterii współczesnej.

Mówiąc o Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu Dolnym nie sposób nie wspomnieć o drugiej w powojennej historii Polski grupie twórczej – *Muzeum*. Została ona utworzona przez Michała Gradowskiego i zaprzyjaźnionych, wywodzących się ze środowiska warszawskiego, a związanych z Muzeum w Kazimierzu artystów. Zarejestrowana 30.01.1980 r. w Związku Polskich Artystów Plastyków grupa, której pierwszymi członkami byli: Jacek Byczewski, Seweryna Gugąła-Stolarska, Jolanta Ołdachowska-Ryba, Jacek Rochacki, Joachim Sokółski, Jerzy Stolarski, Jadwiga i Jerzy Zaremscy, Łukasz Zaremski, Marcin Zaremski, Tomasz Zaremski i Michał Gradowski, organizowała dyskusje dotyczące problemów współczesnej sztuki złotniczej, sympozja naukowe i wystawy jej członków. Oficjalnie zakończyła ona działalność pod nieformalnym naciskiem władz stanu wojennego.

Lata 70-te to również czas krótkotrwałego funkcjonowania w Gdańsku w ramach Państwowej Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych „Pracowni małych form rzeźbiarskich w metalu” organizowanej przez Giedymina Jabłońskiego. Jej

kierownikiem został rzeźbiarz Zbigniew Erszkowski. Niestety w wyniku reorganizacji uczelni działalność pracowni została wkrótce zakończona, a osoby pragnące kształcić się na złotników mogły nadal uczyć się zawodu w warsztatach rzemieślniczych, spółdzielniach czy też na łódzkiej uczelni. W 1977 r. na rynku wydawniczym pojawiła się też pozycja, dotycząca złotnictwa. Była to książka autorstwa Mieczysława Knoblocha „Złotnictwo”. Nie spełniła jednak oczekiwań środowiska złotniczego i nie mogła być traktowana jako podręcznik w czasie samokształcenia. Dopiero wydana w 1984 r. publikacja Michała Gradowskiego „Dawne złotnictwo. Technika i technologia” stała się kompendium wiedzy i swego godnego następcę znalazła dopiero w 2014 r. w podręczniku Andrzeja Bandkowskiego „Biżuteria artystyczna. Kurs wytwarzania.”.

Niezwykłą rolę w popularyzacji polskiego złotnictwa odegrała historyk sztuki prof. Irena Huml, której teksty dotyczące złotnictwa są od 1956 r. publikowane zarówno na łamach czasopism specjalistycznych i branżowych, jak i w katalogach towarzyszących wystawom indywidualnym i zbiorowym. Jej dorobek pisarski dotyczący biżuterii artystycznej, liczący niemal 60 pozycji, został zebrany w książce „Ars Argenti”, wydanej w 2014 r. nakładem Galerii Sztuki w Legnicy.

Obok prof. Huml do popularyzacji biżuterii autorskiej przyczynili się także członkowie grupy *Muzeum* - wspomniany powyżej Michał Gradowski, a także Jacek A. Rochacki, autor licznych tekstów wygłaszanych w czasie konferencji naukowych organizowanych przez Muzeum Okręgowe w Toruniu oraz Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Jego autorstwa są także raporty napisane na zlecenie Instytutu Kultury dotyczące złotnictwa artystycznego na tle historycznym.

Lata 80-te: legnickie kolekcje, konkursy, wystawy, nieznana kolekcja z Łodzi

Rok 1979 był rokiem przełomowym ze względu na pojawienie się na krajowym polu biżuteryjnym jednego z najbardziej znaczących wydarzeń artystycznych – Przeglądu Form Złotniczych Srebro w Legnicy, po raz pierwszy zorganizowanego przez Biuro Wystaw Artystycznych w Legnicy przy współpracy Salonu PP „Desa” i Okręgowego Muzeum Miedzi. Inicjatorem pierwszych wystaw był Marek Nowaczyk – historyk sztuki, komisarz prawie wszystkich wystaw w okresie 1979-1998 i autor

teksów. Legnica okrzyknięta Mekką nieskrępowanej aktywności artystycznej, stała się miejscem spotkań i wymiany poglądów kolejnych pokoleń artystów złotników. Należy tutaj wspomnieć, że pierwsze ekspozycje biżuterii artystycznej w Legnicy miały miejsce jeszcze w 1978 r., kiedy to zaprezentowano wystawę Grupy PIRO, którą tworzył Stanisław Pyra z synami Grzegorzem i Łukaszem, oraz duetu Anny Januszewskiej-Bandkowskiej i Andrzeja Bandkowskiego.

W 1980 r w Legnicy zorganizowano kolejny, II Ogólnopolski Przegląd Form Złotniczych¹⁶, który po przerwie stanu wojennego wznowiono. Marek Nowaczyk i Jan Bocheński, ówczesny dyrektor BWA w Legnicy w Czarnej Galerii zorganizowali w 1983 r. wystawę „Prezentacje”, a w 1985 r. pierwszą konkursową wystawę tematyczną „Sztuka przedmiotu – srebro”. Przeglądy organizowane były co dwa lata, na przemian z wystawami tematycznymi. W kolejnych latach w Legnicy prezentowano wystawy problemowe „Ona i on” i „Czarne i białe” (1986), „Srebro i tkanina” i „Kolor” (1988). Na tę ostatnią po raz pierwszy zaproszono twórców z zagranicy. Kolejne wystawy tematyczne takie jak „Srebro, bursztyn i inne...” (1989), „Przestrzeń” (1992) oraz „Srebra stołowe... i nie tylko” (1996) były uzupełnieniem cyklicznych przeglądów. Gdy w 1990 r. dyrektorem Galerii w Legnicy został po Janie Bocheńskim Leszek Rozmus, przeglądów zaczęły liczniej towarzyszyć pokazy indywidualne i grupowe prezentowane równolegle w różnych miejscach. W 1998 r. nowy dyrektor Galerii Sztuki w Legnicy Zbigniew Kraska podjął decyzję o umiędzynarodowieniu imprezy. Wtedy też w Legnicy zorganizowano Międzynarodowy Konkurs Sztuki Złotniczej „Amulety”. Kolejna impreza przeglądowa miała miejsce w 2000 r., a nazwę imprezy organizowanej w Legnicy przemianowano na Międzynarodowy Przegląd Form Złotniczych. Wtedy też rolę konsultanta imprezy przejął po Marku Nowaczyku ówczesny wykładowca Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi dr Sławomir Fijałkowski. Podjęta wówczas została decyzja o ujednoczeniu formuły legnickich konkursów i przeglądów – zebrano je pod wspólną nazwą Legnickiego Festiwalu SREBRO.

¹⁶ Na II Ogólnopolski Przegląd w Legnicy składały się obok tytułowej ekspozycji: „Młodzi twórcy”, „Biżuteria naszych przyjaciół”, „Srebro rzemieślników”, „Grupa Uffo”, „Henryk Grunwald” i „Biżuteria patriotyczna z lat 1830-1918”. Przeglądowy towarzyszyły dwa konkursy – na łyżkę z użyciem miedzi i na pierścionek lub bransoletę z tym samym surowcem.

Stały już międzynarodowy charakter legnickiej imprezy podkreśla, nazwa jej najważniejszego wydarzenia, nadana w 2003 r. i funkcjonująca do dziś: Międzynarodowy Konkurs Sztuki Złotniczej. Każdego roku jest on opatrzony jest innym tematem przewodnim¹⁷, który niejako obliguje artystów do przedstawienia jego indywidualnej, artystycznej interpretacji. Wystawie konkursowej corocznie towarzyszą m.in. wystawy z cyklu „Srebrne szkoły” (od 2001 r.), prezentujące prace studentów i wykładowców renomowanych europejskich uczelni artystycznych, „Holownia” (od 2008 r.) z pracami niezakwalifikowanymi do konkursu, a także wystawy twórców debiutujących („Debiuty”) oraz o utrwalonej w środowisku złotniczym pozycji („Sylwetki twórców”). W Legnicy zorganizowano też w 2004 i 2014 r. dwie wystawy jubileuszowe „Birthday Party”, prezentujące prace kilkudziesięciu wybitnych artystów złotników w jednym miejscu, co niewątpliwie było wydarzeniem bez precedensu na skalę europejską.

Obecnie SREBRO to impreza odbywająca się pod stałym patronatem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, składająca się corocznie z kilkunastu wystaw biżuterii, sesji naukowej „Granice sztuki globalnej”, koncertów, warsztatów, happeningów, pokazów, akcji plastycznych oraz flagowego Międzynarodowego Konkursu Sztuki Złotniczej, którego jurorami są wybitni artyści i teoretycy sztuki zarówno z kraju jak i z zagranicy. By podkreślić intensywny rozwój imprez organizowanych w Legnicy warto przytoczyć kilka liczb. Dla porównania: w latach 1979-1999 w ramach SREBRA zorganizowano 43 wystawy i wydano 39 publikacji, natomiast od 2000 do 2014 r. odbyło się aż 171 wystaw, wydano w sumie 119 katalogów i folderów. W latach 2000-2011 zorganizowano również 35 wydarzeń towarzyszących festiwalowi. Warto też podkreślić, że wystawy organizowane przez Galerię Sztuki w Legnicy miały ponad 100 powtórzeń ekspozycji w kraju i zagranicą.

Jedną z głównych zasług Galerii Sztuki w Legnicy i organizowanych przez nią imprez złotniczych jest promocja polskiej biżuterii w aspekcie konceptualnym, jako równoprawnej z innymi dziedzinami sztuki. Wśród niewątpliwych sukcesów Galerii Sztuki w Legnicy należy także wymienić tytuł „Organizatora 25-lecia”, który w 2014 r. Galeria otrzymała podczas XV Międzynarodowych Targów Biżuterii i Zegarków „Złoto

¹⁷ „Krań” (2003), „Short Message Silver” (2004), „Dekonstrukcja-rekonstrukcja” (2005), „Skandal” (2006), „Piękno absolutne” (2007), „Exclusive” (2008), „Dekadecja” (2009), „Minimum” (2010), „Sexy” (2011), „Rytuał” (2012), „Bunt” (2013), „Klasyka” (2014).

Srebro Czas” zgodnie z werdyktem jury za „szeroką, wszechstronną i prestiżową działalność wystawienniczą, dokumentacyjną, promocyjną i edytorską na rzecz polskiej biżuterii współczesnej w kraju i za granicą oraz za budowanie jedynej w tej części Europy Międzynarodowej Kolekcji Współczesnej Sztuki Złotniczej”.

Wspominania kolekcja, tworzona od 2004 r., która w chwili obecnej, dzięki darowiznom twórców i dotacji z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego liczy blisko 400 egzemplarzy, to zbiór współczesnej, unikatowej biżuterii oraz obiektów i instalacji designerskich w funkcji biżuterii, autorstwa najlepszych polskich i zagranicznych projektantów.

Bezpośredni związek z Przeglądem Form Złotniczych SREBRO i konkursami tematycznymi, ma także druga legnicka kolekcja srebra współczesnego, która gromadzona była w latach 1979 - 2000 przez Muzeum Miedzi w Legnicy. Muzeum to powstało w 1962 r., na gruzach jednostki założonej w 1879 r., a zniszczonej w 1945 r. Kolekcja stała sreber współczesnych muzeum zaczęła powstawać z inicjatywy dyrektora i pracowników Okręgowego Muzeum Miedzi w Legnicy i Państwowej Galerii Sztuki. Gromadzenie muzealnej kolekcji rozpoczęła Łucja Wojtasik-Seredyszyn, a jej pracę kontynuowała Krystyna Nowakowska. Zgodnie z założeniami, miały ją stanowić prace nagradzane na Przeglądach, toteż jej trzon stanowią wyroby z lat 80-tych i 90-tych. Były one sukcesywnie uzupełniane przez prace autorstwa Józefa Fajngolda¹⁸, Henryka Grunwalda, pochodzące z wzorcowni „Orno” oraz „Imago Artis”. W sumie kolekcja liczy 560 obiektów, w tym 300 unikatowych prac biżuteryjnych. 260 stanowią m.in. srebra stołowe, galanteria biżuteryjna, projekty, warsztat złotniczy. Pozyskiwane były one drogą zarówno zakupów, jak i darów i depozytów. W chwili obecnej kolekcja stanowi już zamkniętą całość. Prace złotnicze dokumentujące zmiany jakie zaszły w polskim złotnictwie wchodzące w skład kolekcji można podzielić na 3 grupy. Są to małe formy czysto rzeźbiarskie, obiekty z pogranicza użytkowych i artystycznych oraz prace wzorniczo klasyczne. Po nadaniu legnickim Przeglądom SREBRO charakteru międzynarodowego w 2000 r. kolekcję sreber Muzeum Miedzi zaprzestano rozbudowywać.

Działalność Muzeum Miedzi, nie ograniczała się do tworzenia kolekcji. W salach muzeum gościnnie prezentowane były regularnie wystawy przygotowywane

¹⁸ W kolekcji Muzeum Miedzi znajduje się największa w Polsce kolekcja prac tego artysty.

w ramach legnickich przeglądów i późniejszego Festiwalu SREBRO. Muzeum przygotowywało także własne wystawy biżuterii: „Bursztyn żywica kopalna” i „Dawne srebro śląskie” (1984), „Polska biżuteria srebrna” (1991), „15 lat legnickich pokazów srebra artystycznego” (1995), „Józef Fajngold – rzeźbiarz i złotnik” (1997), „Henryk Grunwald. Mistrz kompozycji w metalu” (1998), „Srebrne fascynacje” (2003)¹⁹, „Biżuteria od biedermeieru do art. deco” (2007), „Srebra i platery. Tradycje artystyczne legnickiej Hefry” (2012).

Obok licznych, funkcjonujących w świadomości odbiorców kolekcji biżuterii artystycznej Galerii Sztuki w Legnicy i Muzeum Miedzi warto także wspomnieć o mniej znanym zbiorze w Centralnym Muzeum Włókiennictwa w Łodzi. Muzeum to wywodzi się od założonego w 1952 r. Działu Tkactwa przy Muzeum Sztuki w Łodzi. W ramach Działu Odzieży CMW, gromadzącego ubiory i akcesoria znalazł się zbiór 41 obiektów biżuterii artystycznej 12 autorów związanych z Łodzią. Pierwszy zakup biżuterii do kolekcji miał miejsce w 1986 r. (prace Kamili Rohn i Barbary Popławskiej). W chwili obecnej składają się na nią wyroby Andrzeja Szadkowskiego, Grażyny i Włodzimierza Stelmaszczyków, Andrzeja Bossa, Barbary Świętochowskiej, Radosławy Horbaczewskiej i Piotra Cieciry, Doroty i Włodzimierza Petruszków, Jarosława Kolca, Zdzisława Lenarta, Anny Hryniewieckiej oraz Leny Kowalewicz-Wegner.

Lata 80-te to dalsze, postępujące problemy z dostępem do surowców: srebra i kamieni wykorzystywanych w jubilerstwie. Wspomniany wcześniej Kombinat „Polsrebro” nie tylko rozdzielał szlachetny kruszec i kamienie, ale także odpowiadał za ich wydobycie i skup. Spowodowało to regres w jednym i drugim zakresie. Kłopoty z przydziałem reglamentowanego srebra spowodowane były także koniecznością spłaty przez gospodarkę PRL dewizowych kredytów zaciągniętych w latach 70-tych.

¹⁹ Wystawa Muzeum Miedzi „Srebrne fascynacje” była także prezentowana poza siedzibą jednostki w The Polish Museum of America w Chicago (2002), Karkonoskim Muzeum w Jeleniej Górze i na Targach Biżuterii i Zegarków „Złoto Srebro Czas” w Warszawie (2003).

Lata 90-te: schyłek spółdzielni, rozkwit biżuterii autorskiej, pierwsze galerie prywatne, STFZ

Przełomowy rok 1989 przyniósł ze sobą zmiany także dla środowiska polskich artystów złotników. Ceny biżuterii spadły, na rynku pojawiły się liczne wyroby eksportowane głównie z Azji i Włoch, zniesiono reglamentację srebra, co wiązało się ze wzrostem liczby wyrobów zgłaszanych do Urzędów Probierczych. Wiele spółdzielni zrzeszonych w Cepelii przestało istnieć. Przeżywały one z resztą kryzys już w latach 80-tych, kiedy to powszechne były kłopoty z zaopatrzeniem w srebro i kamienie jubilerskie, a upodobania klientów skierowały się w stronę geometrycznej nowoczesnej biżuterii wykonanej z tworzyw sztucznych. W styczniu 1990 r. zlikwidowano Centralny Związek Spółdzielczości Rękodzieła Artystycznego „Cepelia”, a na jego miejsce powołano fundację „Cepelia”. Przynależność do niej zgłosiło ponad 100 spółdzielni, lecz wskutek kłopotów ze zbytem wiele z nich postawionych zostało w stan likwidacji. „Imago artis” uległo na przełomie lat 80-tych i 90-tych przekształceniu w inne podmioty o tej samej nazwie, „Rytosztuka” została w połowie lat 90-tych przekształcona w spółkę, by dziesięć lat później przejęła ją firma W.Kruk, a „Metaloplastyka” i „Orno” zaprzestały działalności (odpowiednio w 1993 r. i 1998 r.) Przekształceniu i likwidacji w latach 90-tych uległa także Państwowa Wytwórnia Wyrobów Jubilerskich WARMET.

Przełom lat 80-tych i 90-tych był czasem transformacji systemowej stymulującej lawinowy rozwój mikroprzedsiębiorczości. Wielu artystów przesunęło swoją aktywność w kierunku wzornictwa przemysłowego, w którym istotnym czynnikiem stał się aspekt rynkowej konkurencyjności. To wtedy na dobre rozkwitła autorska, zindywidualizowana i mocno naznaczona cechą kreacji artystycznej biżuteria, która stała się niezależną dziedziną sztuki.

W 1989 r. powstały trzy znaczące Galerie zajmujące się promocją, sprzedażą i wystawiennictwem polskiej współczesnej biżuterii artystycznej: Galeria Milano oraz Galeria Studio M, a także pierwsza z Galerii prowadzonych przez Janusza i Aleksandrę Stanko - Galeria w Muzeum.

Galeria w Muzeum, została założona we Wrocławiu w hallu Muzeum Medalierstwa. Pierwszą prezentowaną w niej wystawą była „Ag + Au” Jacka Byczewskiego (1991). Galeria ta oferowała unikatową biżuterię najlepszych polskich

designerów oraz promowała polską biżuterię współczesną. Zakończyła działalność w 1998 r.

Drugą galerią która rozpoczęła działalność w roku przełomu była Galeria Studio M Bożeny Marki w Warszawie. Została ona założona na Starym Mieście w kawiarni „Telimena” w formie salonu artystycznego. Początkowo Bożena Marki wraz z Januszem Trzczańskim organizowali w niej koncerty jazzowe, spotkania kabaretowe i wieczory autorskie, a od 1991 r. zagościła tam biżuteria. W latach 1997-2000 w Galerii Studio M organizowano ogólnopolskie wystawy pod nazwą „Silver Top”, które w kolejnych latach ze zmienioną formułą przybrały formę konkursu i posiadały temat przewodni: „W stronę Japonii” (1998), „Biżuteria jak muzyka” (1999), „Klimaty XXI wieku w Biżuterii Damskiej i Męskiej” (2000). Od 1999 r. prace niezakwalifikowane na wystawę konkursową były prezentowane w tzw. salonie odrzuconych, gdzie zwiedzający mogli skonfrontować swoje opinie z werdyktem jury, a w 2000 r. patronat nad imprezą objęło Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, co niewątpliwie podniosło rangę wydarzenia. Wystawy z cyklu „Silver Top” były prezentowane na terenie kraju oraz w Wielkiej Brytanii. W Studiu M organizowane były także wystawy indywidualne m.in. Doroty Gulbierz, Pawła Kaczyńskiego, Barbary Guzik-Olszyńskiej. Bożena Marki w ostatnich latach zrealizowała swój nowy pomysł na promocję polskich autorów biżuterii z bursztynem, zakładając na Krakowskim Przedmieściu Galerię Piękne Rzeczy. Właścicielka prezentuje i sprzedaje w niej autorską biżuterię

W 1989 r. powstała, także w Warszawie, Galeria Sztuki Milano, specjalizująca się w wystawiennictwie i sprzedaży sztuki współczesnej, w tym biżuterii. Jej założycielką jest Elżbieta Kochanek-van Dijk. Od chwili powstania w galerii tej zaprezentowano 20 wystaw złotniczych (4 indywidualne i 16 grupowych), w tym organizowane przez galerię wystawy konkursowe m.in.: „Biżuteria idealna” (1998), „Strzał w dziesiątkę” (1999), „Przełamując fale” (2000), „Aj aj aj ho ho ho cze cze cze” (2001) i „Biżuteria na medal” (2004). W Galerii Milano zorganizowana została także 1 wystawa polsko-holenderska „Wiatr od morza - seabreeze” (1995). Galeria Milano oferuje w sprzedaży prace 74 artystów. Prowadzi też ścisłą współpracę z Galerie Guthschmidt w Hadze w Holandii. Szacunkowo Galerię odwiedza około 8000 osób rocznie.

Na początku lat 90-tych narodził się także pomysł utworzenia niezależnego związku twórczego artystów wytwarzających biżuterię. Jego autorem był Marek Nowaczyk. Stowarzyszenie Twórców Form Złotniczych zostało zarejestrowane w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie 13.02.1991 r. Na jego czele do pierwszego zjazdu, który odbył się w 1992 r., stali Andrzej Bielak, Jacek Skrzyński i Giedymin Jabłoński. Autorką koncepcji znaku graficznego STFZ została Barbara Kańska-Bielak. Celem Stowarzyszenia była i jest nadal promocja polskiej sztuki złotniczej w kraju i zagranicą. STFZ współorganizuje wystawy, konkursy, plenery oraz kursy. Jest też forum wymiany informacji, kontaktów i materiałów związanych ze sztuką złotniczą. W ramach działalności Stowarzyszenie kilka razy w roku wydaje biuletyn „Info” oraz do 2010 r. prowadziło portal www.stfz.art.pl²⁰.

Swą statutową działalność STFZ realizuje poprzez organizację wystaw swoich członków. Pierwsza odbyła się już w roku powstania Stowarzyszenia w Galerii ART w Warszawie, a kolejna rok później w Galerii 32. W 1993 r. w Galerii Nowy Świat również w stolicy, ówczesny szef Rady Programowej Stowarzyszenia Twórców Form Złotniczych Marek Nowaczyk zorganizował wystawę „Prezentacje” – nawiązującą swoją nazwą do legnickiej wystawy z 1983 r. Kolejne wystawy członków STFZ i osób zaproszonych przez radę programową Stowarzyszenia miały miejsce w 1997 r. („Wybór '97”, ekspozycja na forum 3 Konferencji Ars Ornata Europeana), 2000 r. („Wybór 2000”), 2006 r. („Wybór '06” i jubileuszowa „STFZ. XV”), 2008 r. („STFZ. Nasz Bursztyn”), 2009 r. („STFZ. Tet-a-tet”), 2010 r. („STFZ. EKO”) i w 2011 r. (jubileuszowa „STFZ. Z archiwum XX”). Były one prezentowane w zaprzyjaźnionych i promowanych przez STFZ muzeach i galeriach m.in w: Muzeum w Gliwicach, Galerii Stanko we Wrocławiu, Galerii Sztuki w Ostrołęce, Galerii Studio M Bożeny Marki w Warszawie, Galerii Otwartej w Sandomierzu, Galerii Ambermoda w Sopocie, Galerii ORA w Krakowie oraz przede wszystkim w Galerii Sztuki w Legnicy, która niejednokrotnie oferowała pomoc Stowarzyszeniu przy organizacji wystaw, czy wydaniu katalogów. Miejscem w którym prezentowane były wystawy STFZ był także Teatr Współczesny w Warszawie. Od marca 2006 do czerwca 2011 r. w jego salach można było oglądać wystawy złotnicze w ramach cyklu „Współczesna Sztuka

²⁰ Jej wieloletnim prowadzącym był Mariusz Pajączkowski.

Złotnicza w Teatrze Współczesnym”, którego pomysłodawcą był Mariusz Pajczkowski. W sumie odbyło się tam 39 pokazów, w tym 13 wystaw autorskich.

W latach 1993-1998 STFZ współpracowało także przy organizacji Ogólnopolskiego Konkursu Biżuterii Artystycznej CAMELOT. Konkurs ten wymyślony, sfinansowany i przeprowadzony przez Jacka Łodzińskiego oraz Grażynę i Wojciecha Starzeckich, związanych odpowiednio z Galerią Ofir i Galerią Skarbiec²¹ z Krakowa. Jego trzy ostatnie edycje miały charakter międzynarodowy.

W 1994 r. właściciele Galerii w Muzeum we Wrocławiu – Janusz i Aleksandra Stanko, zdecydowali się na otwarcie kolejnej w tym mieście Galerii promującej biżuterię autorską. Była to Galeria Gala, której siedziba mieściła się na Rynku we Wrocławiu. Działająca do dnia dzisiejszego galeria jest nastawiona na sprzedaż biżuterii, prezentując prace ponad 30 artystów. Ambicje małżeństwa Stanko by stworzyć we Wrocławiu galerię prowadzącą działalność wystawienniczą, spełniły się w 1997 r. wraz z otwarciem Galerii Sztuki Złotniczej, znanej jako Galeria Stanko. Była ona jedną z największych prywatnych galerii sztuki złotniczej w Polsce. Prowadziła sprzedaż polskiej biżuterii autorstwa ponad pięćdziesięciu artystów. Oprócz działalności komercyjnej właściciele w podziemiach kamienicy na placu Solnym zajmowali się także wystawiennictwem. Przez ponad 20 lat zaprezentowali oni ponad 60 wystaw indywidualnych i zbiorowych artystów polskich i zagranicznych.

Do ważniejszych ekspozycji w Galerii Stanko można zaliczyć wystawy Galerii Sztuki w Legnicy: „Srebra stołowe... i nie tylko” (1997), „Co by tu jeszcze spieprzyć panowie-czyli pociąg do pieprzenia” (1997), „Amulety” (1999), „Srebro 96”(1998), „Srebro 99” (2000), „Srebrne szkoły” (2001, 2002, 2003), „Antynomie” Andrzeja Bandkowskiego (2000) oraz „Harold Thomas O’Connor” (2001). Galeria Stanko była także fundatorem nagrody „Galerii Sztuki Złotniczej A. J. Stanko we Wrocławiu”, w cyklicznych konkursach organizowanych przez legnicką galerię. Wynikiem współpracy Galerii Stanko z STFZ były prezentacje wstaw: „Wybór 97” (1997), „Wybór 2000” (2002), „Prezentacje 2003” (2004), „Prezentacje 2004” (2005), „Prezentacje 2006” (2006), „STFZ. XV” (2006). Współpraca z Pracownią Projektowania Biżuterii ASP w Łodzi zaowocowała natomiast wystawami: „Studenci, absolwenci, pedagodzy” (1998) i „Złote kreacje” (2009). W Galerii Stanko

²¹ Rozpoczęła ona działalność w 1992 r.

prezentowane też były „Camelot 1116” (1998), „Grupa UFO w dwadzieścia lat później”, „Krzemień pasiasty – kamień wyobraźni” (2001). Wraz z artystami właściciele galerii przygotowali wystawy m.in.: biżuterii srebrnej i prac repuserskich uczniów Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych we Wrocławiu (1997), „Czarno-Srebrne-Białe”²² (1997), „Powrót do domu” Stefan Dousa (1999), „Od koronek babuni do zardzewiałego żelastwa” Lucyny i Marka Nieniewskich (2000), „Nowe spojrzenie” Hanny i Jacka Zdanowskich (2001), „Vehicykle i inne przedmioty” Piotra Ciecziury, „Grupa Sześć” (2002), „Sześciacy” Emilii Górnej, Norberta Wawrzyniaka i Wojciecha Małkowicza (2003), „Nie tylko biżuteria” Doroty Gulbierz (2003), „Stale zakochany” Pawła Kaczyńskiego (2005), „Biżuteria” Andrzeja Bossa (2006), „Design” Grupy Sześć (2007), „Kamienne nastroje, puchy i zwoje” Radka Szweda (2007), „Retromaniaczka” Doroty Gulbierz (2013). W galerii prezentowane były także ekspozycje zagranicznych twórców w tym z Włoch i Australii. Galeria Stanko zakończyła działalność w 2014 r. w związku ze zmianą właściciela kamienicy.

W 1996 r. Anna Sokolnicka-Elzanowska otworzyła w Poznaniu Galerię Techne. Początkowo profil galerii obejmował szeroko rozumianą sztukę przedmiotu, obecnie specjalizuje się ona w sprzedaży i promocji polskiej biżuterii autorskiej oraz szkła unikatowego. Galeria zorganizowała kilkanaście wystaw, w tym wystawy prac dyplomowych studentów Katedry Wzornictwa ASP w Poznaniu, jubileuszową „10/10” (2006), „Design” Grupy Sześć (2007), czy „Wiochacze – just for fun” Izabeli Krauzy-Kur i Pawła Kur (2008).

W 1998 r. zainicjowała natomiast swoją działalność Galeria YES, stworzona przez firmę biżuteryjną YES Biżuteria z Poznania i jej założycielkę Marię Magdalенę Kwiatkiewicz. Ta prywatna galeria, jako jedna z nielicznych w formie wystaw prezentuje najciekawsze dokonania artystów projektujących biżuterię artystyczną. Za organizację ponad 70 wystaw promujących polską sztukę złotniczą Galeria Otrzymała nagrodę redakcji „Polskiego Jubilera”, a w 2014 r. wraz z STFZ i Galerią Sztuki w Legnicy, w czasie XV Targów „Złoto Srebro Czas” tytuł „Organizatora 25-lecia”.

Galeria YES organizuje wystawy autorskie, retrospektywne, zbiorowe oraz prezentacje pokonkursowe. Wśród wystaw autorskich należy wymienić m.in. wystawę Hanny i Jacka Zdanowskich (1998), Jarosława Strobina (1999), Ryszarda Kulki

²² Wystawa fotografii artystycznej (biżuterii) Wojciecha Małkowicza

(1999), Danuty i Wojciecha Wasilewskich (1999), Agnieszki Bruzdy (2000), Arkadiusza Wolskiego (2000), Aleksandry Kucińskiej (2001), Sławomira Fijałkowskiego (2003), Ewy Rudowskiej (2003), Bogdana i Pawła Mirowskich (2003), Jacka Byczewskiego (2004), Marcina Tymińskiego (2005), Andrzeja Bossa (2006), Jarosława Westermarka (2007), Joanny i Tadeusza Jaworskich (2007), Andrzeja Bialaka (2008), Mariusza Pajęczkowskiego (2008). Obok wystaw indywidualnych w Galerii YES prezentowane są wystawy pokonkursowe, w szczególności konkursów organizowanych przez Galerię Sztuki w Legnicy, czy też Targi „Złoto Srebro Czas”. W Galerii YES zorganizowano także wystawę tematyczną „Mężczyzna” (2005), Ogólnopolski Konkurs Sztuki Złotniczej „Ćwierć” (2007)²³, Ogólnopolski Konkurs Brylant/Brylant „Opraw brylant w talent” (2008) oraz Ogólnopolski Konkurs „PearlArt” (2011). Właścicielka Galerii Magdalena Kwiatkiewicz tworzy również unikatową kolekcję współczesnej polskiej sztuki zdobniczej, która składa się obecnie z ponad 200 prac biżuteryjnych. Istotna część tej kolekcji została zaprezentowana w Galerii YES w Poznaniu oraz w czasie Targów „Złoto Srebro Czas” w Warszawie (2008), Targów „Inhorgenta” (2009) i „Amberif” (2010).

Targi „Amberif”, „Złoto Srebro Czas” i „Jubinale”

Wraz z intensywnym rozwojem gospodarki rynkowej w końcu XX w. rozpoczęto organizować targi jubilerskie, których nierozłącznym elementem stały się konkursy złotnicze. W 1994 r. odbyła się pierwsza edycja Międzynarodowych Targów Bursztynu, Biżuterii i Kamieni Jubilerskich „Amberif”²⁴, pomysłodawcami powstania których byli Tadeusz Befinger, Małgorzata Portych Jabłońska i Giedymina Jabłoński. Już w pierwszym roku na Targach „Amberif” odbyło się seminarium popularno-naukowe. Kolejnym 20 edycjom targów towarzyszyły m.in. stoiska paleontologiczne, samodzielne stoiska artystów (Galeria Projektantów od 1996 r.), pokazy mody, Laboratorium Bursztynu, gdzie można sprawdzić autentyczność surowca bursztynowego, kolejne edycje konkursu dla wystawców Mercurius Gedanensis (od 1995 r.), konkursu Komisji Branżowej Złotników i Jubilerów Pomorskiej Izby

²³ Z okazji ćwierćwiecza firmy YES Biżuteria.

²⁴ W latach 1994-1999 organizowane były one pod nazwą Międzynarodowych Targów Bursztynu i Sztuki Jubilerskiej „Amberif”, a w latach 2000-2002 – Międzynarodowych Targów Bursztynu, Biżuterii i Zegarków „Amberif”.

Rzemieślniczej Małych i Średnich Przedsiębiorstw w Gdańsku „Bursztynowe Rzemiosło” (od 2005 r.), czy też konkursu studentów Katedry Bizuterii ASP w Łodzi na najlepszy projekt na targach, w którym nagrodą jest przyznawana od 2001 r. Bursztynowa Kula. Międzynarodowe Targi Bursztynu i Sztuki Jubilerskiej „Amberif” gromadzą każdego roku wystawców z całego świata – w pierwszym roku 1994 było ich 49, by apogeum osiągnąć w 2008 r. gdy w Gdańsku goszczono ich 478. W latach 2000-2014 średnio na targach swoje stoiska miało 425 wystawców z kilkunastu krajów świata²⁵.

W 1996 r. Międzynarodowe Targi Bursztynu i Sztuki Jubilerskiej „Amberif” i konkursy z nimi związane zainspirowały Tadeusza Befingera, Wiesława Gierłowskiego, Giedymina Jabłońskiego, Stanisława K. Jacobsona, Norberta Nagela (członków Rady Konsultantów „Amberifu”), Ewę Rachoń (Komisarza Targów „Amberif”) oraz Jacka Leśniaka do zawiązania komitetu założycielskiego organizacji zawodowej bursztynników - Międzynarodowego Stowarzyszenia Bursztynników. Jego celem jest promocja i rozpowszechnianie wiedzy o burszynie oraz zapewnienie bursztynowi bałtyckiemu wysokiej rangi w Polsce i na rynku światowym. Stowarzyszenie zrzesza obecnie 280 działaczy z 27 krajów świata. Są to zarówno członkowie których działalność koncentruje się na handlu bursztynem (35%), czy produkcji wyrobów bursztynowych (30%), ale także na aktywności naukowej (17%), designie (11%), promocji bursztynu (4%) i kolekcjach bursztynu (3%). MSB organizuje konkurs dla szkół „Szkola na Bursztynowym Szlaku” i patronuje licznym imprezom i wydawnictwom branżowym takim jak: „Amberif”, Ambermart, „Złoto Srebro Czas”, „Jubinale”, Amber Trip, Baltic Amber Festival. MSB jest także współorganizatorem Baltic Amber Festival w Hongkongu.

Z perspektywy artystów najistotniejszym elementem Targów „Amberif” wydaje się być Międzynarodowy Konkurs na Projekt Bizuterii z Bursztynem – Amberif Design Award, którego pomysłodawcą był Gedymin Jabłoński – jego pierwszy kurator. W latach 2005-2014 funkcję tą sprawował prof. Sławomir Fijałkowski, a od 2015 konkurs merytorycznie poprowadzi Barbara Schmidt. Organizowany od 1997 r. konkurs jest jednym z najlepiej rozpoznawalnych w Europie polskich konkursów

²⁵ Od 2010 r. odbywają się w Gdańsku również Międzynarodowe Targi Bursztynu „Ambermart”, na których prezentują swoje wyroby głównie firmy produkujące biżuterię.

designerskich. Jego misją jest rozpowszechnianie bursztynu jako tworzywa artystycznego oraz promocja twórczości eksperymentalnej. Konkurs Amberif Design Award wyróżnia na tle pozostałych konkursów fakt, iż ocenie jury poddawane są wyłącznie projekty w formie dwuwymiarowych plansz lub fotografie już wykonanych prac. Od 1999 r. corocznie konkurs opatrzony jest tematem przewodnim, których uczestnicy konkursu mają obowiązek zinterpretować.

Koniec lat 90-tych zaowocował pojawieniem się, kolejnego obok Amberif Design Award, konkursu adresowanego do twórców biżuterii artystycznej. STFZ we współpracy z organizatorami Targów PAI-TIME²⁶, w szczególności z Wandą Gontarską, zorganizowało w czasie targów w 1998 i 1999 r. konkurs „Piękno na co dzień”. Również z inicjatywy Wandy Gontarskiej w 2001 r. STFZ ogłosiło konkurs „Prezentacje” towarzyszący Targom „Złoto Srebro Czas”, których pierwsza edycja miała miejsce w Warszawie w 2000 r.²⁷

Targi „Złoto Srebro Czas” organizowane przez Międzynarodowe Centrum Targowe i Pracownię Sztuk Plastycznych, są wiodącą imprezą branży zegarmistrzowsko-jubilerskiej w Polsce. Towarzyszą im liczne wydarzenia, takie jak wystawy i cykliczne konkursy sztuki współczesnej, których od początku organizacji targów miało miejsce kilkadziesiąt. Dzięki współpracy z Muzeum Miedzi w Legnicy, Muzeum Okręgowym w Toruniu, Muzeum Narodowym w Krakowie, Muzeum Ziemi PAN i Muzeum Secesji w Płocku organizatorzy przenosili także do hali targowej wystawy muzealne. Współpraca z Galeriami: Sztuki w Legnicy oraz YES w Poznaniu zaowocowała wystawami pokonkursowymi legnickiego festiwalu Srebro i konkursów organizowanych przez Galerię YES, wystawami indywidualnymi, jak również wystawami prac z kolekcji Galerii Sztuki w Lenicy i Marii Magdaleny Kwiatkiewicz. Jednym z filarów targów jest jednak niewątpliwie Galeria Projektantów, gdzie członkowie STFZ i osoby wykształcone w kierunkach plastycznych, prezentują swoje najnowsze kolekcje.

Targom „Złoto Srebro Czas” towarzyszą cykliczne i okolicznościowe konkursy. Bardzo ważne miejsce na mapie konkursów złotniczych zajmuje niewątpliwie

²⁶ Targi jubilerskie i zegarkowe PAI Time organizowane były w latach 1991-2000 w warszawskich hotelach Europejskim i Victoria, Zachęcie oraz Pałacu Kultury i Nauki.

²⁷ Wtedy też wydano towarzyszący targom magazyn „Złoto i czas”, który w 2003 r. doczekał kontynuacji w postaci „Magazynu Targowego Złoto Srebro Czas”. Jest on dystrybuowany do dziś na ważnych branżowych imprezach w kraju i zagranicą.

Ogólnopolski Konkurs Bizuterii Artystycznej „Prezentacje”. Jest to impreza, której celem jest wychwytywanie nowych trendów i pomysłów oraz prezentacja umiejętności złotniczych. Formuła konkursu zmieniała się w czasie jej czternastu do tej pory zorganizowanych edycji. Konkursy w latach 2001-2004 i 2007-2011 nie miały narzuconego przez organizatorów tematu, natomiast w pozostałych latach były tematyczne²⁸. Organizatorzy targów oraz Ogólnopolska Komisja Złotniczo-Jubilerska Związku Rzemiosła Polskiego w czasie Targów „Złoto Srebro Czas” od 2001 r. organizują także Ogólnopolski Konkurs Złotników „Złoto i Srebro w Rzemiośle”, który rozgrywany jest w dwóch kategoriach: juniorów i seniorów. Jego celem jest promocja umiejętności osób zawodowo związanych z wytwarzaniem biżuterii. Wymienić należy także konkurs „Chopin-kształt muzyki” (2010) zorganizowany z okazji Roku Chopinowskiego.

Spośród nagród i wyróżnień przyznawanych w czasie warszawskich targów należy wymienić Nagrodę Ministra Gospodarki za Najlepszy Wyrób Targów „Złoto Srebro Czas”, przyznawaną producentom (od 2001 r.), Medal św. Eligiusza, połączony z honorowym tytułem Złotnika Roku dla złotnika-rzemieślnika wyróżniającego się na polu działalności zawodowej, społecznej i edukacyjnej (od 2004 r.) oraz Bursztynową Różę w uznaniu za wrażliwość społeczną (od 2008 r.).

Z okazji jubileuszu Targi „Złoto Srebro Czas” realizowały w 2014 r. (we współpracy z Galerią Sztuki w Legnicy) projekt „25 na 25. Biżuteria czasu wolności”, któremu towarzyszyło wręczenie nagród dla Projektanta 25-lecia, Organizatora 25-lecia i Popularyzatora 25-lecia²⁹ oraz wystawa. Wystawa ta będąca symbolicznym ukoronowaniem i posumowaniem zmian na rynku biżuterii współczesnej po 1989 r., prezentowała prace 25 czołowych artystów 25-lecia.

Z warszawskimi targami związane są także liczne publikacje książkowe, wśród których odznaczają się szczególnie wydane z okazji 10-lecia imprezy „Złotnicze opowieści” (2009) oraz „Bursztyn nie tylko nad Bałtykiem” (2012).

²⁸ „Kontrasty” (2005), „Eksperyment” (2006), „Pierścień” (2012), „Zużycie sztuki” (2013), „5Żywiół Kobieta” (2014).

²⁹ Tytuł Projektanta 25-lecia otrzymali: Jacek Byczewski, Jarosław Westermarck i Paweł Kaczyński. Organizatorem 25-lecia zostali: Galeria Sztuki w Legnicy, Galeria YES oraz STFZ, a tytułem Popularyzatora 25-lecia nagrodzeni zostali: Marek Nowaczyk, Mariusz Pajączkowski i Jacek A. Rochacki.

Stosunkowo młodą imprezą targową są Targi Trendów Jubilerskich i Zegarkowych „Jubinale”³⁰ organizowane w Krakowie od 2008 r. przez Targi w Krakowie i wydawnictwo Polska Biżuteria. Ich celem jest aktywizacja jubilerskiego południa Polski. Już od pierwszej edycji targi miały charakter międzynarodowy. Corocznie prezentują się na nich wystawcy zarówno europejscy, jak i z innych kontynentów. Obok działań komercyjnych targom towarzyszą liczne imprezy. Są to m.in. wystawy artystyczne organizowane przez Galerię Sztuki w Legnicy: „Debiuty” (Jakub Śliwowski 2008, Marcin Bogusław 2009), „Srebrne szkoły” (2008), „Sylwetki Twórców” (Felicity Peters, Małgorzata Kalińska 2009), „Z Archiwum XX” (2012), czy wystawy Festiwalu Srebro z 2013 i 2014 r. Obok wystaw legnickich na targach prezentowane są ekspozycje artystów złotników, mistrzów rzemiosła jubilerskiego i zegarmistrzowskiego, prace studentów uczelni kształcących złotników (Krakowskie Szkoły Artystyczne 2012) czy członków STFZ (2013, 2014) oraz wystawy pokonkursowe. Wśród tych ostatnich wymienić należy wystawy z cyklu „Prezentacje” wstawę „Fresh Metal” Wytwórni Antidotum (2009, 2012). W 2013 r. na Targach „Jubinale” była także prezentowana wystawa zorganizowana przez Galerię Otwartą Mariusza Pajączkowskiego.

Krakowskim targom od 2008 r. towarzyszą seminaria naukowe, pokazy mody i biżuterii, a także platforma Trend-Skaut Polskiej Biżuterii. Jest ona pomysłem organizatora na promocję młodych talentów w dziedzinie projektowania biżuterii. Do tej pory uhonorowani tytułem Trend-Skauta zostali Marcin Bogusław (2008), Oliwia Kuczyńska (2009), Agata Krzyżanowska (2010), Maria Głowacka (2011), Martyna Tejwan (2012) i Joanna Fronczak (2013).

Od 2009 r. w czasie targów wręczane są nagrody laureatom konkursu Klejnot Polskiej Biżuterii, Statuetka Złotego Smoka dla wyróżniających się na polskim rynku firm, a od 2014 Klejnot Jubinale dla wyróżniającego się wystawcy targów. W 2011 r. program „Jubinale” wzbogacił się o sesje fotograficzne oraz warsztaty biżuterii prowadzone przez Wytwórnę Antidotum.

³⁰ Do 2011 r. organizowane one były pod nazwą Letnich Targów Zegarków i Biżuterii „Jubinale”.

XX / XXI w.: powrót do postaw – nauczanie złotnictwa

Targi biżuteryjne są miejscem spotkać złotników o ustalonej w środowisku pozycji, ale także studentów i uczniów aspirujących do wstąpienia w szeregi artystów. Kształcą się oni nie tylko w ASP w Łodzi, ale w szeregu innych placówek dydaktycznych. Jedną z nich jest druga uczelnia łódzka – prywatne Wyższa Szkoła Sztuki i Projektowania, powstała z inicjatywy Luizy i Jerzego Derkowskich w 1998 r. W szkole tej w ramach studiów licencjackich i magisterskich na Wydziale Wzornictwa dr Piotr Cieciora prowadzi autorskie zajęcia teoretyczne i praktyczne w Pracowni Projektowania Biżuterii. Zajęcia w formie wykładów prowadzone są z następujących dziedzin: historii złotnictwa, materiałoznawstwa złotniczego i metali kolorowych, wiedzy na temat kamieni szlachetnych, technik, technologii i terminologii w złotnictwie oraz chemicznej obróbki metali i probiernictwa. Od 2004 r., w którym uczelnia uzyskała uprawnienia dla prowadzenia studiów magisterskich, 28 absolwentów obroniło dyplomy z zakresu wytwarzania biżuterii. Obok działalności statutowej WSSiP angażuje się w wiele wydarzeń i imprez promujących złotnictwo. Uczelnia zorganizowała Międzynarodowe Studenckie Letnie Warsztaty Złotnicze (2002, 2006), wakacyjne warsztaty wiedzy złotniczej, projektowania i realizacji srebrnej biżuterii „Lato z biżuterią” (6 edycji w latach 2004-2013), a także we współpracy z Muzeum Złotnictwa w Kazimierzu Dolnym warsztaty i wykłady w dorocznej „Nocy muzeów”.

Mimo wybuchu kryzysu i chwilowego braku zainteresowania wyrobami bursztynowymi, w Gdańsku w 2007 r. na Akademii Sztuk Pięknych na Wydziale Architektury i Wzornictwa powołano międzywydziałową Pracownię Biżuterii. Prowadził ją ówczesny dr Sławomir Fijałkowski, który na poziomie studiów licencjackich kształcił 12 osób rocznie. W 2009 r. Pracownia została przekształcona w Pracownię Projektowania Biżuterii i Form Użytkowych i stała się pracownią dyplomową na studiach I i II stopnia. Od 2013 r. w Katedrze Projektowania Produktu działa pracownia Designu Eksperymentalnego, gdzie zajęcia prowadzi prof. Sławomir Fijałkowski, dzisiejszy Dziekan Wydziału Architektury i Wzornictwa.

Kolejną szkołą kształcąca w kierunku wytwarzania biżuterii jest Szkoła Artystycznego Projektowania Ubioru (część Krakowskich Szkół Artystycznych), działająca od 1994 r. W tej policealnej szkole niepaństwowej oprócz specjalizacji

w kierunku projektowania ubioru, możliwe jest branie udziału w zajęciach prowadzonych z zakresu projektowania i tworzenia unikatowej biżuterii. Od 20 lat dr Marek Nałęcz-Nieniewski prowadzi w ramach zajęć z projektowania biżuterii wykłady z technik i technologii złotniczych, materiałoznawstwa metali i metali szlachetnych. Studenci zaznajamiają się w czasie zajęć także z historią złotnictwa i gemmologią. Zajęcia te, prowadzone są dla studentów pierwszego roku przez dwa semestry (3 godziny / tydzień dla studentów studiów dziennych, 3 godziny / miesiąc dla studentów zaocznych).

Również w Krakowie na Wydziale Sztuki Uniwersytetu Pedagogicznego prowadzone są studia podyplomowe na kierunku Biżuteria, ceramika i obróbka metali szlachetnych, a w Katowicach w Wyższej Szkole Technicznej na kierunku wzornictwo prowadzona jest specjalność projektowanie biżuterii.

Kształcenie w kierunku wytwarzania biżuterii prowadzone jest także w założonej w 2002 r. Szkole Rzemiosł Artystycznych i Zarządzania we Wrocławiu. Ta niepubliczna szkoła wyższa oferuje 3-letnie studia licencjackie na kierunku „Jubilerstwo i rzeczoznawstwo kamieni szlachetnych”. Wykładowcą na tej uczelni był w latach 2004-2010 Andrzej Bandkowski, który we własnej pracowni prowadził zajęcia praktyczne dla studentów.

Od 2006 r. w Warszawie działa pierwsza prywatna szkoła projektowania i tworzenia biżuterii Wytwórnia Antidotum. Oferuje ona aż kilkadziesiąt kursów o różnych stopniach zaawansowania. Niestety, z wyjątkiem Kacpra Schiffersa kadra naukowa nie ma akademickiego wykształcenia plastycznego o specjalizacji złotniczej.

Warto wspomnieć w tym miejscu o kształceniu w kierunku wytwarzania biżuterii w warsztatach mistrzów-rzemieślników, członków Ogólnopolskiego Cechu Rzemieślników Artystów. Ta sięgająca średniowiecza tradycja nadal trwa, choć ilość uczniów zainteresowanych jej kontynuacją jest coraz mniejsza. Alternatywą dla studiów, kursów i nauki w warsztatach rzemieślniczych jest nauka w szkole zawodowej lub liceum, kształcących w kierunkach złotniczych.

W Zasadniczej Szkole Zawodowej nr 65 w Warszawie, kontynuującej tradycje Liceum Rzemiosł Artystycznych, od 2012 r. ponownie kształceni są rzemieślnicy w zawodzie złotnik-jubiler. Nauka zawodu trwa 3 lata (młodzież), a dorośli uczestnicy kwalifikacyjnego kursu zawodowego uczą się rok. Szkoła jest jedynym w kraju

ośrodkiem egzaminacyjnym OKE³¹, posiada jubilernię, odlewnię i grawernię komputerową.

Szkoły plastyczne oferujące kształcenie przyszłych złotników i jubilerów działają też w Katowicach i Częstochowie. Zespół Szkół Plastycznych w Katowicach założony został tuż po wojnie, w 1947 roku, jako Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych. Uczniowie szkoły uczą się w nim m.in. podstaw projektowania, złotnictwa i metaloplastyki. Specjalizację Jubilerstwo, a obecnie Złotnictwo szkoła prowadzi od 1985 roku. W pierwszych latach istnienia na specjalizacji Jubilerstwo uczyło się czterech uczniów na danym roku, a obecnie od pięciu do jedenastu. Uczniowie szkoły biorą udział w Międzynarodowym Konkursie Sztuki Złotniczej w Legnicy i konkursie „Play, metal, clay” Wytwórni Antidotum, a ich dyplomy prezentowane są podczas Targów „Amberif” (2001, 2002, 2003), czy też na Giełdzie Minerałów i Wyrobów Jubilerskich „Skarby Ziemi” w Katowicach.

Zespół Szkół Plastycznych im. Jacka Malczewskiego w Częstochowie jest szkołą kształcąca w kierunku jubilerstwa już od 1955 r. Współpracuje ona z STFZ oraz Katedrą Projektowania Biżuterii ASP w Łodzi, uczestniczy też w Targach „Amberif” oraz „Złoto Srebro Czas”. Zespół Szkół z Częstochowy posiada pracownię jubilerską, w której zajęcia prowadzą artyści plastycy i mistrzowie jubilerscy. Absolwenci szkoły zdobywają głównie wiedzę z zakresu projektowania form jubilerskich.

XXI w.: Renesans grup twórczych, kryzys gospodarczy, Gdańsk Światową Stolicą Bursztynu

Na polu biżuterii artystycznej początek XXI wieku to powrót do tradycji formowania przez artystów grup twórczych. Obecnie działa ich 7. Po pionierskiej *Grupie UFO* oraz grupie *Muzeum*³², w 2001 r. Arkadiusz Wolski, Bogumił Bytomski, Krzysztof Roszkiewicz, Paweł Kaczyński i Marcin Tymiński założyli *Grupę 6*. W 2006 r. absolwenci Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi: Jarosław Kolec, Rafał Kozubowicz,

³¹Tj. Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej

³² Oprócz tych dwóch grup, w 1989 r. Mariusz Pajączkowski, Jan Suchodolski, Piotr Małysz i Marek Krasny-Krasiński założyli *Grupę Re*, która zadebiutowała wystawą „Re-Volta”. Działalność grupy tej nie była jednak kontynuowana.

Andrzej Kupniewski, Kacper Schiffers, Jakub Śliwowski, Maciej Świtulski i Michał Wyszomirski założyli przy wsparciu prof. Andrzeja Szadkowskiego grupę *G7*. Skład tej grupy uległ jednak zmianie: nie należy do niej obecnie Andrzej Kupniewski, a dołączył do niej Radosław Wójcik. Na tle stosunkowo licznych grup twórczych wyróżnia się powstały w 2007 r. duet *Lis²*, założony przez Anetę Lis-Marcinkiewicz i Adrianę Lisowską. Po *G7* drugą formacją wywodzącą się z ASP w Łodzi jest *Au+*, założona przez Marcina Bogusława, Bartosza Chmielewskiego, Filipa Jackowskiego i Michała Wysockiego. W 2011 r. na uczelni tej powstała także grupa *Punkt G*, w skład której wchodzi Michałina Owczarek, Magdalena Kieruzel i Magdalena Paszkiewicz. W tym samym roku zawiązała się także grupa związana z warszawską Wytwórnią Antidotum – *4Women*. Działają w niej Weronika Bachan, Jola Gazda, Martyna Tejwan i Dorota Michalska. Stosunkowo najmłodszą z grup twórczych jest grupa *Dziewiątka*. W jej ramach wspólnie realizują wizje twórcze Edyta Andrejczyk, Beata Ciesielska, Elżbieta Kurkiewicz, Małgorzata Podleśna-Zdunek, Waleria Ługowska, Aleksandra Rybak, Ewa Chmielewska-Manaj, Marta Gronowska i Katarzyna Zięba.

Spośród wymienionych grup twórczych szczególną aktywnością wyróżniają się *Grupa Sześć*, *Au+* oraz duet *Lis²*, które regularnie organizują wystawy i realizują nowatorskie projekty.

Na polu gospodarczym początek XXI w. wiązał się z szeregiem obserwowalnych w branży biżuteryjnej zmian. Od 2004 r. i przystąpienia Polski do Unii Europejskiej polskie złotnictwo i organy je nadzorujące musiały dostosować się do nowych europejskich przepisów. Wprowadzono obowiązek honorowania przez Urzędy Probiercze wyrobów oznaczonych cechami probierczymi państw, w których działają urzędy pod warunkiem, że ich cechy są ekwiwalentne i czytelne dla konsumenta. W 2005 r. Polska została także członkiem Konwencji o kontroli i cechowaniu wyrobów z metali szlachetnych, z czym wiąże się obowiązek uznawania cech konwencyjnych umieszczanych na wyrobach z metali szlachetnych przez kraje członkowskie. Wraz z wejściem do UE i otwarciem granic nastąpił też ilościowy skok uczestników zagranicznych biorących udział w wystawach i konkursach organizowanych na terenie kraju.

W związku z kryzysem finansowym w 2007 r. doszło do załamania amerykańskiego rynku biżuteryjnego, będącego największym odbiorcą biżuterii srebrnej z bursztynem. Polskie wyroby biżuterii z bursztynem weszły w orbitę zainteresowań szczególnie wymagających w sferze designu odbiorców chińskich. Mimo tego spowolnienie gospodarcze w branży jubilerskiej można było zaobserwować szczególnie w 2009 r., kiedy to zanotowano znaczny spadek ilości wyrobów zgłaszanych do Urzędów Probierczych w Krakowie i Warszawie i ich oddziałów terenowych. W 2011 r. w nowej ustawie dotyczącej prawa probierczego, wprowadzono progi masy zwalniające z obowiązku badania i oznaczania cechą probierczą (dla złota i platyny – 1 gram, a dla srebra – 5 g), co miało istotny wpływ na zmniejszenie liczby zgłaszanych do Urzędów Probierczych wyrobów. Tendencja spadkowa obserwowana w urzędach pogłębiła się w 2012 r. Miało to związek nie tylko z utrzymującym się spowolnieniem gospodarczym, ale także z pojawieniem się na rynku dużej liczby wyrobów zwolnionych z obowiązku zgłaszania ich do badania i oznaczania cechami probierczymi ze względu na znikoma ilość stopów użytych przy ich wyrobie. By jednak uprzytomnić sobie ilość wyrobów badanych przez Urzędy Probiercze warto przytoczyć kilka danych statystycznych. Tylko w Urzędzie Probierczym w Krakowie i jego jednostkach terenowych w latach 2004-2013 przebadano 20 138 781 wyrobów srebrnych i 13 403 773 wyrobów złotych o łącznej masie 190,8 ton (srebro) i 39,02 ton (złoto). Średnio każda z jednostek terenowych urzędu badała dziennie 7991 sztuk wyrobów srebrnych i 5320 złotych³³.

Gdańsk jako siedziba Międzynarodowych Targów Bursztynu, Biżuterii i Kamieni Jubilerskich „Amberif”, Międzynarodowego Stowarzyszenia Bursztynników, Muzeum Bursztynu oraz Akademii Sztuk Pięknych jest jednym z najważniejszych, obok Łodzi, Legnicy, Warszawy, Poznania, Krakowa i Sandomierza centrów promujących polską biżuterię współczesną. Sprzyja temu polityka władz miasta realizujących w latach 2004-2014 projekt „Gdańsk – Światową Stolicą Bursztynu”³⁴.

³³ W latach 1985-2013 UP w Krakowie i jego jednostki terenowe przebadaly w sumie 83 348 389 sztuk wyrobów srebrnych o łącznej masie 537 t., 10 356 sztuk wyrobów z platyny o łącznej masie 0,051 t., oraz 42 679 465 sztuk wyrobów ze złota o łącznej masie 110,8 t.

³⁴ Również w Gdańsku w 1990 r., w Ratuszu Głównym Miasta miał miejsce I Międzynarodowy Pokaz Form Złotniczych, którego organizatorem był Kantor Polskiej Sztuki Złotniczej. Zdaniem Andrzeja Adamskiego „inicjatywa ta stanowiła niejako forpocztę i impuls dla późniejszych poczynań branżowych na Wybrzeżu, takich jak np. Amberif”.

W ramach projektu w 2006 r. powołano w Gdańsku Światową Radę Bursztynu, która zajmuje się zagadnieniami związanymi z obrotem surowca bursztynowego i wyrobów jubilerskich oraz promocją bursztynu na świecie. W czasie spotkań Światowej Rady Bursztynu od 2009 r. organizowane są także otwarte seminaria, podczas których poruszane są aktualne problemy branży bursztyńniczej. W 2007 r. w Gdańsku powołano też stanowisko koordynatora ds. bursztynu, które objął Robert Pytlos, odpowiedzialny za kreowanie i realizację bursztyńowej polityki promocyjnej miasta. Jednym z działań realizowanych przez Roberta Pytlosa jest projekt Ambasador Bursztynu. Głównym zadaniem wybieranego na 3 lata spośród znanych osób ze świata mody, kultury, biznesu lub polityki Ambasadora jest popularyzacja wiedzy o bursztynie i promocja Gdańska. Do tej pory Ambasadorami Bursztynu były Lidia Popiel, Monika Richardson oraz Kayah.

W latach 2009-2014 w wielu miastach Polski i Europy (m.in. w Bremie, Nicei, Lyonie, Paryżu) prezentowano także multimedialną wystawę „Gdańsk – Światową Stolicą Bursztynu”, która wpisuje się w politykę promocji Gdańska, a idea pionierskich warsztatów Giedymina Jabłońskiego „Bursztyn w dobrych rękach”, kontynuowana jest w ramach Międzynarodowych Warsztatów Bursztyńniczych, których od 2009 r. odbyło się pięć edycji. W czasie tygodniowego pobytu w Gdańsku zagraniczni artyści i projektanci uczestniczą we wszystkich etapach tworzenia wyrobów bursztyńowych, od wydobycia surowca, poprzez jego obróbkę. Poznają również tradycje zdobnicze, a ich prace pokazywane są na wernisażu wieńczącym warsztaty. Od 2010 r. na kolejne warsztaty zapraszani są twórcy pochodzący z jednego kraju (do tej pory byli to artyści z Hiszpanii, Włoch, Belgii, Holandii i Niemiec). Kolejną inicjatywą promującą bursztyn, a także aktualne trendy w designie jest wydawana corocznie od 2010 r. publikacja prof. Sławomira Fijałkowskiego „Trendbook”. Jej podstawowym celem jest porządkowanie wiedzy o aktualnych trendach, przez co jest ona dla projektantów wskazówką, dotyczącą ich zawodowych i artystycznych decyzji. Partnerami projektu „Trendbook” są ASP w Gdańsku i Łodzi oraz Krajowa Izba Gospodarcza Bursztynu. Prace studentów IV i V roku ASP w Gdańsku, powstałe dzięki wskazówkom z „Trendbook” są prezentowane na wystawie „Amber Trends”, towarzyszącej premierze publikacji w czasie Międzynarodowych Targów Bursztynu, Bizuterii i Kamieni Jubilerskich „Amberif”. Pokłosem promocyjnego projektu prof. Sławomira

Fijałkowskiego wydaje się być także zorganizowana w 2013 r. międzynarodowa wystawa „Hardened Tears”, pokazywana w najważniejszych galeriach i muzeach prezentujących współczesną sztukę bursztyńniczą (m.in. w Gandawie, Gdańsku, Ribnitz-Damgarten, Legnicy).

XXI w.: galerie i muzea, Sandomierz Światową Stolicą Krzemienia Pasiastego

Pierwsze lata XXI w. to czas, w którym powstały w Polsce kolejne galerie i muzea, promujące i wystawiające biżuterię artystyczną. W 2002 r. w Krakowie Barbara i Andrzej Bielak założyli Galerię Bielak. Do 2009 r., kiedy to galeria zawiesiła działalność wstawienniczą zorganizowali oni 41 indywidualnych i zbiorowych wystaw złotniczych, zarówno debiutantów, jak i artystów o ustalonej już w Europie renomie. W Galerii Bielak prezentowane były zarówno wystawy STFZu, wystawy pokonkursowe (7, kolejne edycje konkursu „Prezentacje”), jak i wystawy indywidualne i zbiorowe twórców z zagranicy (6 wystaw). Wystawom towarzyszyły w sumie 2 katalogi i 41 folderów. Obecnie działalność galerii skupia się na sprzedaży prac biżuteryjnych – prezentuje ona prace 96 autorów, w tym 56 z Polski. Właściciel Galerii szacuje że odwiedza ją około tysiąca osób rocznie, a wystawy każdorazowo gromadziły kilka tysięcy odbiorców.

W 2006 r. powstało Muzeum Bursztynu – Oddział Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, inicjatorem powstania którego było środowisko bursztyńników gdańskich, a program dla nowej instytucji opracowała Joanna Grążawska. Jednym z trzech działów jednostki jest dział rzemiosła i wzornictwa współczesnego. Biżuteria współczesna eksponowana jest od 2006 r. na 140 m², w ramach stałej wystawy prezentującej historię bursztynu i bursztyńnictwa. Muzeum posiada w swoich zbiorach w kategorii biżuterii powstałej po 1945 r. 228 obiektów. Pochodzą one z darowizn od samych autorów i zakupów. Szczególne nasilenie zakupów prac było możliwe w 2008 r. dzięki dofinansowaniu ze środków miasta – kolekcja wzbogaciła się wtedy o 90 eksponatów. Prace biżuteryjne w kolekcji to zarówno wyroby kilku spółdzielni zrzeszonych w Cepelii („Imago artis”, „Orno”, „Rytosztuka”, „Bursztyny”), kilka egzemplarzy masowej w latach 60-tych i 70-tych biżuterii miedzianej, jak i prace artystów niezrzeszonych, wykonujących biżuterię srebrną z elementami bursztynu,

zarówno szlifowanego, jak i w formie naturalnej. W latach 2006-2013 Muzeum Bursztynu zorganizowało na swoim terenie i poza placówką 23 wystawy czasowe eksponujące biżuterię współczesną, w tym 4 wystawy twórców z zagranicy, 17 wystaw zbiorowych i 7 tematycznych. Muzeum jest często odwiedzane. Od 2006 roku wystawę stałą oglądnięto 454 284 osób, co daje średnią 56 781 zwiedzających rocznie.

W 2009 r. w Warszawie złotnicy Alicja i Jan Jakub Wyganowscy otworzyli Galerię f150, w której na ponad 200 metrach powierzchni wystawienniczej prezentowali prace polskich i zagranicznych artystów. Głównym jej celem była promocja i sprzedaż sztuk pięknych: fotografii, malarstwa, grafiki, rzeźby, biżuterii artystycznej, ceramiki oraz szkła. Prowadzone też tam były przez Jacka Wysokińskiego otwarte warsztaty z biżuterii. Galeria zakończyła działalność w 2012 r.

W 2010 r. w Sandomierzu został uruchomiony autorski projekt Mariusza Pajączkowskiego – Galeria Otwarta. Jest to galeria sztuki złotniczej i biżuterii autorskiej, która oprócz sprzedaży prac ok. 80 autorów, organizuje również wystawy fotografii i grafiki oraz warsztaty biżuterii. Te ostatnie to: „Po prostu bransoletka” (2013), „Tajemnice Warsztatu Złotnika” (2010, 2012, 2013), „Moja biżuteria z krzemieniem” (2013), „Zrób sobie biżuterię” (2013), I Wsiowe Warsztaty Złotnicze (2014). Do końca 2014 r. Galeria prezentowała 77 wystaw, w tym 48 złotniczych. Galeria Otwarta jest też organizatorem Ogólnopolskiego Konkursu Biżuterii Autorskiej „Krzemień pasiasty – kamień optymizmu”, głównego wydarzenia Festiwalu Krzemienia Pasiastego w Sandomierzu, którego celem jest popularyzacja współczesnej polskiej sztuki złotniczej i promocja krzemienia pasiastego. Do tej pory w 2011 i 2013 r. przy wsparciu STFZ, Urzędu Miasta Sandomierza i Cezarego Łutowicza, propagatora krzemienia pasiastego w biżuterii, odbyły się dwie edycje konkursu. Według szacunków właściciela galerię odwiedza rocznie 20-25 000 osób.

Związany z Sandomierzem Cezary Łutowicz jest autorem pomysłu realizacji w tym mieście tematycznych warsztatów złotniczych, skupionych wokół idei stosowania krzemienia pasiastego. Są one realizowane od 2000 r. pod nazwą Sandomierskich Warsztatów Złotniczych „Krzemień Pasiasty – kamień optymizmu”, przy wsparciu STFZ, Muzeum Okręgowego w Sandomierzu, Katedry Biżuterii łódzkiej ASP, Andrzeja Bielaka, Galerii Otwartej Mariusza Pajączkowskiego, Wyższej Szkoły

Sztuki i Projektowania w Łodzi oraz Zespołu Szkół Plastycznych im. J. Malczewskiego w Częstochowie. Program organizowanych w cyklu dwuletnim warsztatów obejmuje zajęcia warsztatowo-plenerowe. Sandomierskim Warsztatom Złotniczym towarzyszą także wystawy krzemienia pasiatego w biżuterii i małych formach złotniczych organizowane w Muzeum Okręgowym w Sandomierzu, w galeriach, muzeach i w czasie targów organizowanych na terenie Polski (m.in. we Wrocławiu, Ostrowcu Świętokrzyskim, Stalowej Woli, Warszawie, Przeworsku, Grudziądzu, Koninie, Krakowie, Toruniu, Kielcach, Przemyślu i Gdańsku) oraz poza jej granicami (w Belgii).

W Sandomierzu – Światowej Stolicy Krzemienia Pasiastego prężnie na polu promocji autorskiej biżuterii współczesnej działa także Muzeum Okręgowe. Ta powstała w 1921 r., a reaktywowana w 1956 r. jednostka od 2001 r. prezentuje wystawy złotnicze. W latach 2001-2013 było ich 19³⁵, w tym 9 poza siedzibą muzeum. Były to głównie tematyczne wystawy grupowe. Jedyna wystawa indywidualna w Muzeum prezentowała prace Andrzeja Bossa. W 2001 r. dzięki inicjatywie i wsparciu realizatorów Sandomierskich Warsztatów Złotniczych rozpoczęto tworzenie kolekcji stałej wyrobów złotniczych wykonanych z użyciem krzemienia pasiastego, a w 2004 r. otwarto jej wystawę. Obecnie kolekcja ta liczy 237 eksponatów, prezentowanych na 93 m². Pochodzą one głównie z darów uczestników ośmiu edycji Sandomierskich Warsztatów Złotniczych i dwóch edycji Ogólnopolskiego Konkursu Biżuterii Autorskiej "Krzemień pasiasty – kamień optymizmu" (odpowiednio 219 i 18 eksponatów). Muzeum w Sandomierzu posiada również godny uwagi, gromadzony od 1977 r. zbiór 350 katalogów biżuterii współczesnej.

Spośród jednostek muzealnych prezentujących i promujących współczesną biżuterię autorską należy wymienić także Muzeum Okręgowe w Koninie oraz Muzeum Mazowieckie w Płocku.

Muzeum Mazowieckie w Płocku najstarsze (powołane w 1821 r.) muzeum publiczne w kraju, ma na swoim koncie 2 wystawy złotnicze³⁶. Komisarzem pierwszej, zorganizowanej w 1989 r. był Tadeusz Zaremba.. Wystawa „Dwa tysiące lat złotnictwa i jubilerstwa w Polsce” była pierwotnie wystawiana w Centro Affarie

³⁵ Przed 2001 r. muzeum zrealizowało 2 wystawy złotnicze.

³⁶ Muzeum zorganizowało w sumie 536 wystaw.

Promotioni w Arezzo we Włoszech (IX 1989 – X 1989), a następnie w Płocku na Zamku Księżąt Mazowieckich (XI 1989). Wystawę tę zwiedziło 2838 osób. W 2007 r. Galeria Krytyków Pokaz w Warszawie przygotowała wystawę „Magiczna i industrialna. Współczesna polska biżuteria artystyczna”, która eksponowana była w Spichlerzu Muzeum Mazowieckiego w Płocku, gdzie zobaczyło ją 1591 osób. W 1979 r. w Muzeum Mazowieckim zaczęła powstawać kolekcja eksponatów współczesnego złotnictwa polskiego. Obecnie liczy ona 51 egzemplarzy. 36 z nich Muzeum nabyło w latach 1979 – 1986, a pozostałe 15 w latach 2008-2010.

Muzeum Okręgowe w Koninie, działające od 1956 r. w randze muzeum regionalnego, a od 1975 jako muzeum okręgowe, było organizatorem 5 wystaw związanych ze współczesną biżuterią polską. Były to wystawy zbiorowe „Wiek XX - wiek kobiet” (III 1998 - I 1999), „Przesiewanie przeszłości (XI 2002 - V 2003). Od IX 2003 do IV 2004 r., na wystawie „Grażyna Hase - w pracowni projektanta” prezentowane były wyroby biżuteryjne Pawła Podbielskiego-Kowalskiego. W Koninie zorganizowano także wystawy indywidualne: „Struktury faktury formy - Cezarego Łutowicza biżuteria z krzemieniem pasiastym” (VI - IX 2006) oraz „Pierścienie - modna ozdoba lub znak dumy, pamięci, serdecznych uczuć...” z pracami Kacpra Schiffesa i Cezarego Łutowicza (V 2013 – V2014).

Periodyki i brak krytyki: czasopisma branżowe wczoraj i dziś

Miejscem wymiany informacji dotyczących najważniejszych wydarzeń i trendów środowiska złotniczego w Polsce obok targów, warsztatów, wystaw i konkursów są media branżowe. Periodyki poświęcone sztuce jubilerskiej mają w Polsce długotrwałą tradycję, sięgającą początków XX w. Tematyką biżuteryjną zajmowały się przedwojenne „Sztuka Brązownicza i Złotnicza”, „Rzeczy Piękne”, „Sztuka złotnicza, zegarmistrzowska, jubilerska i rytownicza”, „Przegląd Zegarmistrzowski i Złotniczy”(lata 20-te), „Złotnik i Zegarmistrz” (lata 30-te)³⁷ i „Przemysł i Rzemiosło” (lata 20 i 30-te).

W okresie powojennym prace uznanych projektantów biżuterii artystycznej prezentowane były w wydawanym od 1956 r. periodyku „Projekt”. W grupie

³⁷ W latach 1986-1989 w Sopocie wydawano kwartalnik pod tytułem „Złotnik – Zegarmistrz”, którego ideą była kontynuacja tytułu wydawanego w okresie międzywojennym.

3 najważniejszych czasopism branży jubilerskiej i biżuteryjnej wydawanych obecnie w Polsce należy wymienić periodyk „Zegarki i Biżuteria”, wydawany od niemal już dwudziestu lat, który w 2001 r. połączył się z czasopismem „Sztuka Złotnicza”. Redaktorem naczelnym tego partnera prasowego Stowarzyszenia Rzeczoznawców Jubilerskich jest Joanna Banakiewicz-Brzozowska. Od 1997 r. na rynku wydawniczym funkcjonuje także dwumiesięcznik „Polski Jubiler”, którego redaktorem naczelnym jest Marta Andrzejczak, a od marca 2014 r. wydawany jest organ prasowy Polskiego Towarzystwa Gemmologicznego „Gems&Jewelry”, pod redakcją Justyny Oźdżeński. „Gems&Jewelry” zastąpił wydawany od 2008 r. kwartalnik „Rynek Jubilerski”. W zamyśle ma on być wydawany dwa razy do roku, przy okazji Targów „Amberif” w Gdańsku oraz „Złoto Srebro Czas” w Warszawie. Wymienione tu czasopisma różnią się między sobą charakterem i poruszaną tematyką. „Gems&Jewelry” ma ambicję stania się czasopismem naukowym. Porusza zagadnienia związane z gemmologią, jubilerstwem, numizmatyką, zegarmistrzostwem. „Zegarki i Biżuteria” zawiera artykuły o tematyce jubilerskiej, złotniczej i zegarmistrzowskiej, lecz dominują w nim informacje o charakterze aktualnym: zapowiedzi, relacje z imprez branżowych. „Polski Jubiler” natomiast porusza tematy związane z polską współczesną sztuką złotniczą, prezentuje sylwetki najważniejszych współczesnych twórców oraz przedstawia analizy ekonomiczne dotyczące rynku jubilerskiego. Prezentowane tutaj czasopisma kierowane są do różnego typu odbiorców, a na ich łamach brak jest tekstów krytycznych. Dziennikarze pism i portali branżowych korzystają głównie z materiałów prasowych dostarczonych przez organizatora i osoby zaangażowane w organizację i promocję opisywanych wydarzeń i zjawisk, co niejednokrotnie nie gwarantuje obiektywnej ich oceny.

XXI w.: w dobie Internetu i nowoczesnych technologii

Obok czasopism, będących źródłem informacji o aktualnych wydarzeniach interesujących środowisko złotników, w Internecie funkcjonuje szereg stron niewątpliwie będących w obszarze zainteresowania twórców biżuterii. Obok niezliczonych blogów i stron prowadzonych zarówno przez amatorów i wykwalifikowanych artystów, którzy prezentują na nich swój dorobek, czy też sklepów stacjonarnych i internetowych oferujących swój asortyment, na pierwsze

miejsce wysuwają się strony profesjonalne. Zaliczyć do nich można strony najważniejszych polskich galerii, ale także strony związane z targami (www.zlotosrebroczas.com, www.amberif.amberexpo.pl, www.jubinale.pl), czasopismami (jak www.polskijubiler), czy stowarzyszeniami (www.amber.org.pl, www.stfz.pl, archiwalna www.stfz.art.pl, www.pl-pl.facebook.com/StowarzyszenieSTFZ). Promocji polskiej biżuterii artystycznej poświęcone są strony <http://www.zlotnictwo.info>, strona Legnickiego Festiwalu SREBRO www.silver.legnica.pl, poświęcona bursztynowi www.amber.com.pl, a także w wąskim zakresie www.pb.info.pl, portal poświęcony biżuterii, zegarkom i modzie.

Współczesne polskie blogi dotyczące tematyki biżuteryjnej można podzielić na 4 kategorie. Są to blogi: prowadzone przez entuzjastów biżuterii, wykonujących ją hobbystycznie; autorów zajmujących się wyrobem i sprzedażą biżuterii autorskiej; firm jubilerskich sprzedających biżuterię oraz zawierające aktualności ze świata biżuteryjnego, przeglądowe, prezentujące prace różnych autorów. Blogi te znajdują się w kręgu zainteresowań czytelników z grupy wiekowej 25-34, mieszkających w miastach i powiązane są z kontem Facebookowym prowadzącego. Spośród 20 najczęściej odwiedzanych i polecanych 50 % stanowią blogi autorskie, prezentujące prace zarówno wykształconych czy uznanych artystów, jak i amatorów hobbystycznie zajmujących się wyrobem biżuterii. Blogi te są najczęściej aktualizowane od kilkunastu do kilkudziesięciu razy rocznie.

Internet, w którego przestrzeni współczesna polska biżuteria artystyczna znalazła już swoje miejsce, jest tylko jednym z przejawów postępu technologicznego otaczającego nas w XXI w. Wraz z rozwojem technologii, wiele z nich znalazło zastosowanie nie tylko w przemyśle, lecz i w sztuce, także złotniczej. Jedną z nich jest technologia Rapid Prototyping, umożliwiająca szybkie wygenerowanie przedmiotu finalnego na podstawie projektu wykonanego w komputerowym programie projektowym CAD. Prototypy generowane są za pomocą technologii wytwarzania modeli 3D takich jak m.in. stereolitografia, selektywne spiekanie i topienie laserowe, druk trójwymiarowy, czy też DODJET i PolyJet, a wykonanie produktu finalnego z metalu szlachetnego oferuje do tej pory tylko drukarka Precious M080. Możliwości jakie dają podane tu jedynie jako przykład technologie wydają się już coraz mniej ograniczone. Wiąże się to z coraz częstszym ich stosowaniem przez

szczególnie młodych złotników, którzy niejednokrotnie rezygnują z tradycyjnych metod projektowania i wytwarzania swoich wyrobów, skłaniając się ku tzw. wzornictwu przemysłowemu.

Podsumowanie

Projekt od „Od tradycji do współczesnego designu. Zjawiska, pojęcia i twórcy współczesnej polskiej biżuterii” dał Gallerii Sztuki w Legnicy, jednej z najprężniej działających w Polsce instytucji związanych ze środowiskiem współczesnych złotników, możliwość podsumowania prawie 70 lat historii współczesnego złotnictwa polskiego. W ramach projektu przyjrano się działalności ponad 150 artystów złotników, 9 muzeów, 1 galerii państwowej i 12 prywatnych, 2 stowarzyszeń, 2 urzędów, 11 szkół kształcących złotników oraz 9 grup twórczych. Obiekty te były badane pod kątem ich aktywności na polu promocji i wystawiennictwa polskiej biżuterii współczesnej. Badania objęły także targi biżuterii, czasopisma branżowe, blogi i portale internetowe. W celu uchwycenia roli instytucji kultury na działalność autorską obserwacji i analizie poddano wzajemne relacje pomiędzy twórcami biżuterii a rynkiem sztuki.

Powojenne początki działalności złotników wiążą się przede wszystkim z kontynuacją tradycji okresu międzywojennego (co widoczne jest w pracach m.in. Henryka Grunwalda i Mamerta Celmińskiego), nadzorem nad twórczością sprawowaną przez Biuro Nadzoru Estetyki Produkcyjnej, a co za tym idzie realizacją przez złotników polityki państwowej. Od lat 40-tych artyści zmuszeni byli do pracy jedynie w srebrze, miedzi i mosiądzu, ponieważ obróbka złota i platyny przez artystów prywatnych została zabroniona. Reglamentacja metali szlachetnych obligowała do wytwarzania wyrobów jedynie z powierzonego surowca. Biżuterię tworzyli zarówno artyści plastycy, jak i twórcy nie związani z jubilerstwem.

Prywatne warsztaty wytwórczo-usługowe, jak powstające od końca lat 40-tych spółdzielnie zostały w latach 50-tych przejęte pod zarząd Centrali Przemysłu Ludowego i Artystycznego (Cepelia). „Imago Artis”, „Orno”, „Bursztyny”, „Rytosztuka”, „Juwelia”, „Metaloplastyka” i „Lubuska” zrzeszały rzemieślników, historyków sztuki, artystów z wykształceniem uniwersyteckim, którzy projektowali i wytwarzali tańszą od autorskiej, lecz mającą znamiona wyjątkowości biżuterię,

sprzedawaną następnie w spółdzielczych salonach, sklepach Cepelii i DESAch. W latach 50-tych pojawiły się na rynku również prace wytwarzane w nielicznych indywidualnych pracowniach i w Państwowej Wytwórni Wyróbów Jubilerskich (WARMET), powstałej w wyniku nacjonalizacji prywatnych wytwórni i warsztatów jubilerskich. Wiązało się to z polityką likwidacji „sektora kapitalistycznego”.

Pod koniec lat 50-tych powstała również pierwsza w Polsce Pracownia Projektowania Biżuterii w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi (dzisiejszej Akademii Sztuk Pięknych). Obecnie na terenie kraju działa już 11 szkół kształcących w kierunkach złotniczych. Młodzież może uczyć się projektowania biżuterii na uczelniach wyższych na kierunkach biżuteryjnych oraz w czasie studiów na innych kierunkach artystycznych, jak też w szkołach policealnych, liceach artystycznych, szkole zawodowej, w pracowniach złotniczych członków Ogólnopolskiego Cechu Rzemieślników, czy w czasie kursów złotniczych.

Na poziomie akademickim projektowania biżuterii uczyć się można na ASP w Łodzi, która jako jedyna posiada Katedrę Biżuterii, w Wyższej Szkole Sztuki i Projektowania w Łodzi w Pracowni Projektowania Biżuterii na Wydziale Wzornictwa oraz w ASP w Gdańsku w Pracowni Designu Eksperymentalnego na Wydziale Architektury i Wzornictwa. Złotnictwa można także uczyć się w Szkole Wyższej Rzemiosł Artystycznych i Zarządzania we Wrocławiu, na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie oraz w Wyższej Szkole Technicznej w Katowicach. We Wrocławiu działa specjalność Jubilerstwo i Rzeczoznawstwo kamieni szlachetnych, w Krakowie prowadzone są studia podyplomowe z zakresu biżuterii, ceramiki i obróbki metali szlachetnych, a w Katowicach na kierunku Wzornictwo działa specjalność Projektowanie biżuterii.

Spośród szkół policealnych kształcących złotników warto wymienić Szkołę Artystycznego Projektowania Ubioru w Krakowie. Od lat 50-tych w kierunku jubilerstwa można także zdobyć wiedzę i umiejętności w Zespole Szkół Plastycznych im. Jacka Malczewskiego w Częstochowie. Tamtejsze liceum oraz działający od 1985 r. Zespół Szkół Plastycznych w Katowicach są obecnie jedynymi szkołami średnimi w kraju kształcącymi złotników-jubilerów. Do pracy w zawodzie złotnik-jubiler przygotowuje również działająca w Warszawie Zasadnicza Szkoła Zawodowa nr 65 oraz prywatna Wytwórnia Antidotum w Warszawie, oferująca szereg kursów

złotniczych. Zróżnicowanie oferty edukacyjnej jest ogromne, a młodzi adepci sztuki złotniczej mogą wybierać zależne od swych upodobań i umiejętności różne ścieżki kariery. Takie możliwości nie były jednak dostępne na przełomie lat 50-tych i 60-tych.

Mimo to znaczne ożywienie zainteresowania biżuterią autorską nastąpiło właśnie w latach 60-tych. Odpowiadając na zapotrzebowanie i wzrastającą, mimo ograniczeń w obrocie srebra produkcję Urzędy Probiercze otwierały liczne oddziały terenowe. Wtedy też uruchomiono pierwsze muzeum, w którym zaczęto tworzyć kolekcję biżuterii współczesnej – Muzeum Zamkowe w Malborku. Wraz z Muzeum w Gliwicach, Muzeum Miedzi w Legnicy oraz Muzeum w Kazimierzu Dolnym może ono poszczycić się jednym z najliczniejszych zbiorów biżuterii. Przebadane w czasie projektu muzea posiadają w sumie 4546 eksponatów wchodzących w skład kolekcji współczesnej biżuterii autorskiej³⁸. W tej grupie są także mniej znane zbiory Muzeum Mazowieckiego w Płocku i Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi³⁹.

Analizując cały okres objęty projektem „Od tradycji do współczesnego designu”, wśród muzeów w prezentacji biżuteryjnych wystaw czasowych przodują Muzeum w Legnicy, w którym eksponowane były liczne wystawy związane z Festiwałem SREBRO oraz Muzeum w Kazimierzu Dolnym. Jednostki muzealne w Polsce prezentowały w sumie ponad 143 biżuteryjne wystawy czasowe, co nie jest liczbą ostateczną – uzupełnienia wymagają dane z Muzeum w Gliwicach.

Spośród 9 przebadanych w czasie realizacji projektu jednostek muzealnych 6 z nich, w Legnicy, Gdańsku, Malborku, Gliwicach, Sandomierzu i Kazimierzu Dolnym, jest szczególnie zaangażowanych w promocję i wystawiennictwo współczesnej biżuterii. Wyjątkowe miejsce w tym zestawieniu zajmuje koncentrujące się tylko na złotnictwie Muzeum Sztuki Złotniczej w Kazimierzu, będące oddziałem Muzeum Nadwiślańskiego. Przyglądając się zróżnicowaniu prac eksponowanych w badanych muzeach możemy zauważyć ich specjalizację, swoiste ukierunkowanie w stronę konkretnych kategorii wyrobów biżuteryjnych. Muzeum Bursztynu w Gdańsku, Oddział Muzeum Historycznego Miasta Gdańska – najmłodsze z muzeów prezentujących biżuterię i Muzeum Zamkowe w Malborku, posiadają w swojej kolekcji

³⁸ Wyjątek stanowi Muzeum Okręgowe w Koninie, które nie posiada własnej kolekcji, a jedynie prezentowało współczesną biżuterię autorską.

³⁹ Mają one odpowiednio 51 i 41 egzemplarzy polskiej współczesnej biżuterii autorskiej.

zbiory biżuterii bursztynowej. Muzeum Miedzi w Legnicy i w Gliwicach mają przede wszystkim przykłady biżuterii z lat 80 i 90 oraz niosących polskiego złotnictwa, a Muzeum w Sandomierzu biżuterię z krzemieniem pasiastym.

W latach 70-tych powstały wspomniane powyżej Muzeum w Gliwicach oraz Kazimierzu Dolnym. Z tym ostatnim związana była druga, powstała w 1975 r. *Grupa Ufo, Grupa Muzeum*. Grupy te zostały związane w zgoła odmiennych celach: *Ufo* jako wyraz buntu przeciwko konwencji i tradycji, *Muzeum* by organizować dyskusje dotyczące problemów współczesnej sztuki złotniczej, sympozja naukowe i wystawy. Wiodącą rolę w organizacji wystaw odgrywała jednak nadal państwowa sieć salonów PP „Desa” Dzieła Sztuki i Antyki.

Na lata 70-te przypadł największy rozkwit spółdzielni produkujących biżuterię. Wtedy też powstał Kombinat Wyrobów Metali Szlachetnych i Platerów „Polsrebro”, który otrzymał szereg przywilejów w tym skupie srebra w cenie niższej o 80 % od ceny płaconej przez rzemieślników i spółdzielnie oraz dysponowania wszystkimi surowcami niezbędnymi do wyrobu biżuterii. Polityka monopolistyczna prowadzona przez Kombinat, a realizująca politykę państwa spłacającego długi zaciągnięte w latach 70-tych, przyczyniła się do postępującego kryzysu na rynku biżuteryjnym. Jego szczyt miał miejsce pod koniec następnej dekady i wiązał się przede wszystkim ze zmniejszeniem przydziałów srebra, a co za tym idzie wzrostem cen biżuterii autorskiej.

Przełom lat 70-tych i 80-tych przyniósł ze sobą pojawienie się jednego z najważniejszych wydarzeń dla środowiska biżuteryjnego w Polsce – legnickiego Przeglądu Form Złotniczych Srebro. Jego organizator – Galeria Sztuki w Legnicy⁴⁰ – wysuwa się na czoło w realizacji wystaw, przeglądów i konkursów złotniczych skonsolidowanych pod nazwą Legnickiego Festiwalu SREBRO⁴¹. W sumie od 1978 r., tj. wystaw grupy Piro i małżeństwa Bandkowskich, do 2014 r. Galeria zaprezentowała 216 wystaw, wydając przy tym w sumie 158 katalogów i folderów. Powyższe dane potwierdzają, że legnicka galeria w pełni zasłużyła uznawana jest za instytucję najaktywniej działającą na polu promocji polskiej biżuterii współczesnej i jej autorów

⁴⁰ Galeria Sztuki w Legnicy wcześniej funkcjonowała pod nazwami: BWA Legnica (1978-1992), Państwowa Galeria Sztuki w Legnicy (1992-1999).

⁴¹ Formuła LFS ukształtowała się ostatecznie na początku XXI w. w wyniku ujednoczenia zasad i reguł rządzących Ogólnopolskim Przeglądem Form Złotniczych i Ogólnopolskim Konkuresem Sztuki Złotniczej.

zarówno w kraju jak i poza jego granicami. Organizowany przez nią Festiwal SREBRO, którego 35 edycja miała miejsce w 2014 r., jest największą imprezą tego typu w kraju (a drugą w Europie!), integrującą środowisko złotnicze nie tylko poprzez okazję spotkań w ramach wystaw, sympozjów, ale licznych i zróżnicowanych imprez towarzyszących. Legnicka Galeria poprzez swoją wielotorową aktywność na polu popularyzacji, promocji i wystawiennictwa biżuterii artystycznej, odegrała kluczową rolę w podniesieniu rangi biżuterii artystycznej do równoprawnej z innymi dziedzinami sztuki. Galeria Sztuki w Legnicy posiada również liczącą obecnie ponad 400 egzemplarzy kolekcję unikatowej biżuterii. Z legnickimi imprezami złotniczymi związany jest także wspomniany uprzednio zbiór biżuterii gromadzony w Muzeum Miedzi w Legnicy.

Kolekcję biżuterii autorskiej składającą się z ponad 300 egzemplarzy posiada także prof. Irena Huml, historyk sztuki, pasjonatka srebra, wieloletnia konsultant wystaw i konkursów legnickich oraz autorka licznych tekstów krytycznych⁴². Drugi znaczący, liczący ponad 200 prac zbiór prywatny posiada Maria Magdalena Kwiatkiewicz, związana z firmą YES Biżuteria.

Po problemach nękających artystów-złotników w latach 80-tych, przełomowy rok 1989 przyniósł m.in. zniesienie reglamentacji srebra, co przyczyniło się do wzrostu produkcji biżuterii. Transformacja ustrojowa stymulowała rozwój przedsiębiorczości, pojawiła się liczniejsza niż dotychczas konkurencja, także w postaci biżuterii importowanej. Jak już wspomniano w latach 90-tych powstały również kolejne szkoły kształcące złotników. Wtedy też zaczęły ulegać likwidacji lub przekształceniom zrzeszone dotychczas w „Cepelii” spółdzielnie, a WARMET zakończył działalność.

Rok 1989 zakończył także prymat w wystawiennictwie sztuki współczesnej rozsianych po kraju galerii BWA. W roku tym, korzystając z korzystnej koniunktury powstały pierwsze galerie prywatne sprzedające i prezentujące biżuterię artystyczną: Galeria w Muzeum Medalierstwa we Wrocławiu oraz Galerie Studio M i Milano w Warszawie. Galerie te organizowały również wystawy, a Studio M Bożeny Marki - konkursy. Galeria Studio M przestała istnieć w 2014 r., a jej właścicielka otworzyła

⁴² Wszystkie teksty prof. Ireny Huml dotyczące polskiej biżuterii autorskiej umieszczone zostały w publikacji „Ars Argenti”, wydanej nakładem Galerii Sztuki w Legnicy w 2014 r.

galerię komercyjną, koncentrującą się na sprzedaży bursztynowych wyrobów biżuteryjnych. Ten sam los spotkał w XXI w. także kilka innych galerii prywatnych, które musiały z powodów gospodarczych zmienić profil swej działalności⁴³.

Początek lat 90-tych to czas, w którym na mapie galerii w Polsce pojawiło się sześć nowych punktów. Były to krakowskie Camelot i Skarbiec, będące organizatorami mającego w latach 1993-1998 6 edycji konkursu CAMELOT i poznańskie Techne i YES, przy czym ta ostatnia wyróżnia się na tle pozostałych galerii prywatnych wielkim zaangażowaniem w promocję biżuterii autorskiej. Zorganizowano w niej 70 wystaw oraz 3 konkursy tematyczne.

Podobną jak w Poznaniu pozycję propagatora biżuteryjnej sztuki współczesnej odgrywała we Wrocławiu niedziałająca już Galeria Stanko, w której w latach 1997-2014 pokazano ponad 60 wystaw indywidualnych, grupowych i pokonkursowych. Jej właściciele od 1994 r. prowadzą skoncentrowaną na sprzedaży biżuterii Galerię Gala.

Od lat 90-tych współorganizatorem wystaw złotniczych są także 2 prężnie działające w Polsce stowarzyszenia skupiające wytwórców biżuterii: Stowarzyszenie Twórców Form Złotniczych, powstałe w 1991 r. oraz Międzynarodowe Stowarzyszenie Bursztynników, działające od 1996 r. Są one animatorami licznych wydarzeń promujących polskie złotnictwo artystyczne. To pierwsze skupia przede wszystkim artystów złotników, skład drugiego w 30% stanowią wytwórcy wyrobów bursztynowych. Odpowiednio stowarzyszenia te liczą obecnie po ok. 120 i 280 członków. STFZ organizuje wystawy swoich działaczy oraz artystów zaproszonych do udziału w konkretnych projektach – do tej pory było ich 11. W latach 2006-2011 STFZ zorganizowało także 39 wystaw złotniczych w ramach cyklu „Współczesna Sztuka Złotnicza w Teatrze Współczesnym”. Stowarzyszenie to jest współorganizatorem i partnerem wielu imprez, wystaw, konkursów, wydawnictw i warsztatów organizowanych przez działające w Polsce muzea i galerie, a także fundatorem nagród. W odróżnieniu od STFZ, MSB koncentruje się przede wszystkim na promocji i rozpowszechnianiu wiedzy o bursztynie i jest organizacją o charakterze międzynarodowym. Podobnie jak STFZ Stowarzyszenie Bursztynników patronuje licznym imprezom i wydawnictwom branżowym.

⁴³ Należy wspomnieć także o Galerii 86 z Łodzi, prowadzonej od 1986 r. przez Janusza Głowackiego i Grzegorza Musiała. Galeria ta nie miała wyraźnej specjalizacji: prezentowała prace artystów tworzących w ramach różnych dziedzin sztuki, w tym artystów-złotników.

XXI w. przyniósł ze sobą swoisty powrót do podstaw. Nie tylko zaczęły powstawać kolejne szkoły i uczelnie kształcące złotników, ale także powróciła idea łączenia się artystów w grupy twórcze. Obecnie działa ich 7. Zrzeszają one głównie, choć nie tylko, młodych, początkujących artystów. W przeciwieństwie do grup z lat 70-tych powstają one najczęściej jako grupy zrzeszające absolwentów tej samej uczelni. Ich celem jest wspólna prezentacja wizji artystycznych, realizacja projektów oraz promocja własnej twórczości.

W pierwszym dziesięcioleciu XXI w. powstały kolejne trzy galerie promujące biżuterię autorską: działająca w latach 2009-2012 w Warszawie Galeria f150 i krakowska Galeria Bielak (w latach 2002-2009 organizator 44 wystaw złotniczych), a także najmłodsza – Galeria Otwarta w Sandomierzu. Mimo swojego krótkiego stażu mocnym akcentem odznacza się ona w grupie działających obecnie 3 prywatnych galerii promujących, a nie tylko sprzedających biżuterię autorską⁴⁴. Od 2010 r. właściciel Galerii Otwartej Mariusz Pajączkowski, będący ze względu na swoje zaangażowanie w działalność m.in. STFZ jednym z najbardziej zasłużonych propagatorów złotnictwa artystycznego, zorganizował aż 48 wystaw złotniczych, 2 konkursy krzemienia pasiastego oraz 7 cykli warsztatów. Przebadane w czasie realizacji projektu galerie prywatne od 1989 r. prezentowały w sumie ponad 240 wystaw oraz zorganizowały 19 konkursów.

Dla środowiska złotniczego forum spotkań i prezentacji prac biżuteryjnych są targi. Pierwszymi imprezami tego typu związanymi ze złotnictwem były w latach 1991-2000 warszawskie targi jubilerskie i zegarkowe PAI Time. Obecnie w naszym kraju corocznie odbywają się 4 imprezy targowe: „Amberif”, „Złoto Srebro Czas”, „Jubinale” i „Ambermart”⁴⁵. Najdłuższą tradycję mają targi w Gdańsku, które w 2014 r. obchodziły swoją 20 edycję. Imprezie tej towarzyszą konkursy dla wystawców, rzemieślników i projektantów. Podobną formułę mają warszawskie Targi „Złoto

⁴⁴ Na rynku złotniczym należy także odnotować obecność Galerii 32 Adama Leja, Galerii Błażko Kindery Grzegorza Błażko, Galerii Christine Marka Zagdana, Galerii Dubiel Maryli Dubiel, Galerii MGM Małgorzaty Rogalskiej, Galerii Muszla Doroty i Zbigniewa Hilendbrand, Galerii Sfera Alicji i Jana Pomianowskich, Mikołajczyki Gallery Agnieszki Tomasz Mikołajczyków rekomendowanych przez STFZ oraz Galerii Ambermoda, Galerii ORA, Galerii Schiffers Kacpra Schiffersa, Galerii PRATA Małgorzaty Kalińskiej oraz Domu Jubilerskiego A&A.

⁴⁵ Międzynarodowe Targi Bursztynu „Ambermart” miały swoją pierwszą edycję jesienią 2010 r. Skupiają one głównie producentów wyrobów złotniczych, a artyści-złotnicy są na nich reprezentowani w nikłym stopniu.

Srebro Czas”, organizowane od 2000 r., oraz krakowski targi „Jubinale”, organizowane od 2008 r. Imprezy te są niewątpliwie odpowiedzią środowiska złotniczego na wzrastające zainteresowanie polską biżuterią artystyczną poza granicami naszego kraju.

Wraz z wzrostem konkurencji, szalejącym od 2007 r. na świecie kryzysem gospodarczym, globalizacją oraz narastającą potrzebą promocji biżuterii autorskiej narodziło się w Polsce poza targami kilka inicjatyw, mających na celu zwiększenie atrakcyjności i rozpoznawalności polskich wyrobów biżuteryjnych. Obok Łodzi - centrum edukacji złotniczej i Legnicy będącej nieformalnie ale niezaprzeczalnie festiwalową stolicą srebra, dwa inne miasta aktywnie włączyły się w promocję biżuterii artystycznej. Miastami tymi są: Gdańsk - realizujący w latach 2004-2014 projekt „Gdańsk – Światową Stolicą Bursztynu” oraz Sandomierz „Światowa Stolica Krzemienia Pasiastego”. W Gdańsku powołano Światową Radę Bursztynu, uruchomiono projekt Ambasador Bursztynu, organizowane są Międzynarodowe Warsztaty Bursztyńnicze, powstało Muzeum Bursztynu, a najnowsze trendy w designie, dzięki działalności prof. Sławomira Fijałkowskiego z ASP w Gdańsku prezentowane są w ramach projektu „Trendbook”. W Sandomierzu rozpoczęła natomiast działalność wspomniany już Galeria Otwarta, organizowane są Sandomierskie Warsztaty Złotnicze i Ogólnopolski Konkurs Biżuterii Autorskiej „Krzemień Pasiasty – kamień optymizmu”, a w Muzeum Okręgowym rozpoczęto tworzyć kolekcję biżuterii artystycznej. Władze obu wspomnianych miast prowadzą spójną politykę promocyjną, skupiającą się nie tylko na atrakcjach turystycznych regionu, ale także ich dziedzictwie historycznym oraz lokalnej sztuce biżuteryjnej. Takie podejście zaowocowało pojawieniem się 2 nowych punktów biżuteryjnych jaśniejących na mapie Polski, których pozycja przy obecnych tendencjach będzie się nadal umacniać.

Upowszechnienie i popularyzacja wiedzy o biżuterii artystycznej wiąże się też niewątpliwie z obecnymi na rynku czasopismami i innymi mediami branżowymi. Rynek wydawniczy związany z biżuterią artystyczną podlega nieustającym przemianom, szczególnie w ostatnim dziesięcioleciu. Mimo to periodyki biżuteryjne i jubilerskie wydają się być na stałe osadzone na rynku wydawniczym. Wynika to z nieprzemijającej potrzeby środowiska do śledzenia zarówno najnowszych trendów

oraz wydarzeń. W chwili obecnej na rynku obecne są 3 czasopisma: „Zegarki i biżuteria” (powstałe w 2001 r. po połączeniu z czasopismem „Sztuka Złotnicza”), „Polski Jubiler”, wydawany nieprzerwanie od 1997 r., oraz nowość na rynku „Gems&Jewelry”. Szereg periodyków jednak zniknęło bezpowrotnie: przedwojenne „Sztuka Brązownicza i Złotnicza”, „Rzeczy Piękne”, „Sztuka złotnicza, zegarmistrzowska, jubilerska i rytownicza”, „Przegląd Zegarmistrzowski i Złotniczy”, „Złotnik i Zegarmistrz”, „Przemysł i Rzemiosło”, a także bardziej już współczesne „Projekt”, „Zegarki i Biżuteria”, czy „Rynek Jubilerski”.

W obliczu kolejnej rewolucji technologicznej czasopisma wydawane w wersji papierowej schodzą na dalszy plan i najprawdopodobniej czeka je los wydawanych wcześniej periodyków. Ich zastępcami stają się bardziej i mniej profesjonalne branżowe strony internetowe i blogi. Internet stał się nie tylko forum wymiany informacji o złotniczych aktualnościach, ale miejscem promocji własnej twórczości. Globalizacja, ogólnodostępność informacji, jaki i pojawiające się coraz liczniej nowinki technologiczne zmieniają obraz środowiska złotniczego. Nawet forma upublicznienia projektu „Od tradycji do współczesnego designu” zdaje się to potwierdzać. Jaka więc przyszłość czeka polską biżuterię autorską w najbliższych dziesięcioleciach? Czy wiodącą będzie tendencja do zwrócenia się ku biżuterii konceptualnej, czy też nastąpi zwrot ku tradycyjnym technikom biżuteryjnym? A może stare techniki i formy odejdą w zapomnienie? Pytania te zostaną na razie bez odpowiedzi. Może w przyszłości odpowie na nie podsumowanie kolejnego projektu...